

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
Філософський факультет
Кафедра теорії та історії політичної науки

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи
бакалавр

На тему: «Загальне та особливе в сучасних процесах трансформації
політичних систем країн транзитного характеру»

Студента 4 курсу групи ФФІ-41с
Спеціальності 053 «Політологія»
Нижника Олега Володимировича
Керівник: к.пол.н. Іленьків Г.В.
Рецензент:

м. Львів – 2022 рік

ЗМІСТ

| | |
|--|-----------|
| ВСТУП..... | 3 |
| РОЗДІЛ I. ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ. | 7 |
| 1.1 ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ: СУТЬ, ПОНЯТТЯ, ВИТОКИ. | 7 |
| 1.2 ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ АБО ПЕРЕХІД ДО ДЕМОКРАТІЇ: СУТЬ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ | 12 |
| 1.3 ЗВОРОТНІЙ ТРАНЗИТ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕВДАЛОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ..... | 18 |
| РОЗДІЛ II. ЗАГАЛЬНІ РИСИ ТРАНСФОРМАЦІЇ, СПІЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ..... | 23 |
| 2.1 СПІЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСТРАДЯНСЬКОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ. | 23 |
| 2.2 СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ У СХІДНІЙ ЄВРОПІ ТА АЗІЇ | 30 |
| РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВІ РИСИ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ СУЧАСНОСТІ. | 53 |
| 3.1 ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ РОСІЇ, ТА ЇЇ НОВИЙ РЕЖИМ. | 53 |
| 3.2 ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОСОВО ЯК ФЕНОМЕНУ УСПІШНОГО ТРАНЗИТУ..... | 68 |
| ВИСНОВКИ | 77 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ..... | 81 |
| ДОДАТКИ..... | 86 |

ВСТУП

Однією з основних проблем в історії суспільства протягом усього його розвитку була боротьба двох протилежностей – тиранії та демократії. Зазвичай революційний характер даного процесу не є обов'язковим елементом, оскільки сам процес може відбуватись і еволюційним шляхом, шляхом органічного переходу від однієї форми до іншої.

На сьогодні у світі існує понад 200 суверенних держав, і у кожній з них є своя неповторна історія розвитку, особливий характер суспільних відносин в цих державах. Піком поширення демократії у світі, та застосуванням її для більшості держав стало ХХ століття, період коли руйнувались основні тоталітарні системи. Проте навіть сьогодні деякі країни все ще знаходяться на перехідній ланці між демократією і авторитаризмом, деякі ж держави в свою чергу демонструють своєрідний «відкат» назад.

Враховуючи той факт, що в кінці ХІХ та протягом ХХ століття кількість демократичних режимів почала різко зростати, з'явилась і необхідність означити даний процес. Таким чином в політичній науці виокремився новий процес – процес «демократизації». Під цим терміном стали розуміти певну сукупність змін у політичній, економічній та інших сферах, і які ведуть до інституціалізації права на контроль влади та владних відносин. Демократизація також передбачає визнання та інституційне гарантування широких політичних прав та свобод.

В свою чергу, демократичні трансформаційні процеси, що передбачають інституціалізацію демократичних засад функціонування, поширення демократичних правил та процедур призвели до зміни політичної поведінки та свідомості громадян у пострадянських державах, а також загострили, й без того існуючу необхідність вивчення та дослідження взаємозв'язку факторів інституційного та неінституційного вимірів, які безпосередньо впливають на

трансформаційний процес, та зміну політичної системи та режиму суспільства.

Актуальність полягає у тому, що не зважаючи на значну популярність та поширеність демократії в сучасному світі, все ж існують держави які ще знаходяться на перехідному етапі від тоталітарних, чи авторитарних режимів до демократії. Відповідно і постає необхідність у детальному аналізі даної проблеми, та створенні чи розширенні теоретичної бази робіт, що стосуються цієї тематики. В силу того, що дане питання є достатньо новим, оскільки перехід до демократії, зокрема, в пострадянських державах розпочався 30 років тому, з крахом СРСР.

Важливою ознакою актуальності є і те, що трансформаційні процеси на пострадянському просторі є дуже вагомими для наукового співтовариства, оскільки хвиля трансформації політичних режимів, ставить перед співтовариством ціль до визначення загального та особливого у трансформаційному процесі в перехідних державах.

Необхідність дослідження питання трансформації у посткомуністичних державах полягає і у тому, що в ряді держав, таких як Україна, Грузія та Киргизстан, в XXI столітті відбулись революційні події, так звані «кольорові революції», що часто вважаються найвагомішими подіями з моменту повалення комуністичного режиму.

Актуальним видається і питання: якими є основні передумови політичних трансформацій на пострадянському просторі, і як вони співвідносяться з демократичним транзитом. Які причини того, що деякі держави є більш успішними, та краще реалізують демократизацію ніж інші, якими є фактори повалення авторитарних режимів у різних посткомуністичних державах?

Вивчення та детальне дослідження посткомуністичних, та пострадянських країн зокрема і їх трансформації, є особливо важливим, оскільки ці держави здобувають все більший вплив на міжнародній арені.

Останніми роками такі актори міжнародної політики як США, Європейський Союз, та Росія визнають все більшу вагу і вплив деяких з цих країн на весь пострадянський простір. Саме тому важливо на прикладі конкретних держав зрозуміти чому демократичний транзит у них пройшов краще, якими передумовами та причинами це було викликано, та використовувати і спрогнозувати подальший розвиток та трансформацію інших постукомуністичних та інших держав.

Важливим в рамках актуальності розгляду питання трансформаційних процесів є і вплив сучасних подій, що розвиваються, зокрема повномасштабне вторгнення Росії на територію України, та її вплив на політичний режим країн учасниць війни і їх партнерів, а також настроїв в інших країнах, які хоч і не мають безпосереднього зв'язку з війною в Україні але в силу вагомості цієї ситуації у міжнародному полі, і інтерпритації війни як виклику демократії, а України як захисниці демократичних принципів та позицій, також певною мірою змінюють свої політичні режими.

Об'єктом моєї курсової роботи є трансформаційні процеси, зокрема зміна політичного режиму, перехід до демократії, демократичний транзит, процеси демократизації, а також явище зворотнього транзиту.

Предметом дослідження виступають теоретико-методологічні напрацювання стосовно вищевказаних процесів, сутність, особливості та спосіб їх реалізації чи протікання на території колишнього СРСР, та в інших країнах транзитного характеру, в країнах східної Європи та Азії, механізми які забезпечують ці трансформаційні процеси, а також наслідки та результати цих процесів.

Метою даної роботи являється визначення основних факторів та умов протікання трансформаційних процесів, демократизації країн транзитного характеру, проаналізувати наслідки та результати цих процесів, а також спробувати визначити на якому етапі знаходяться окремі держави та чому, і

відповідно визначити якими є спільні та особливі риси трансформації у різних державах. Відповідно до цієї мети можна визначити наступні цілі:

- Визначити теоретико-методологічну основу для аналізу трансформаційних процесів транзитних держав.
- Окреслити головні особливості та риси аналізованих держав на початковому етапі до трансформацій.
- Визначити причини успіху чи невдач на шляху до демократизації у різних держав
- Провести порівняльний аналіз політичних режимів у різних транзитних державах
- Аналізуючи наслідки цих процесів, спрогнозувати можливості реалізації переходу до демократії у конкретних державах.
- Визначити основні тенденції у трансформаційних процесах сучасності в обраних країнах.
- Надати певні варіанти розвитку країн, сформулювати поради, які б допомагали протіканню демократичного транзиту.

Структура і обсяг дипломної роботи – наукове дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, та додатків. Загальний обсяг бакалаврської роботи становить 88 сторінок, з них 74 сторінки основного змісту і список використаної літератури – 5 сторінок.

Методологія цього дослідження є синтез різних методів та компонентів. Зокрема використовувались такі методи, як метод аналізу, синтезу, історичний метод, порівняльний метод, та низка інших методів. Теоретичною основою виступала транзитологічна парадигма, а також використовувались інституційний та неоінституційний підходи.

РОЗДІЛ I. Основи дослідження трансформаційних процесів.

1.1 Трансформація політичних режимів: суть, поняття, витоки.

Трансформація (від лат. Transformatio- "перетворення") - придбання політичною системою нових рис, зміна політичних стандартів і цінностей; радикальні структурні зміни, спрямовані на досягнення якісно нового стану системи. Політична трансформація - це процес зміни форми, виду, природи або характеру політичної системи або окремих елементів її структури. Трансформація передбачає обов'язкову наявність вектора змін - він може бути прогресивним, регресивним, а може мати складний (нелінійний) характер. Головне в трансформації - саме перетворення форм і змісту політичного життя, його інституціональної сфери, норм, цінностей, моделей політичної поведінки.

При переході від одного типу системи до іншого стає іншим сам спосіб формулювання і проведення певного політичного курсу. У діяльності провідних політиків змінюються культурно-моральні пріоритети. Структурні взаємини зазнають перетворення в міру зміни владних позицій різних урядових інститутів, політичних партій, громадських об'єднань усередині країни і зарубіжних інститутів. Із здійсненням системних трансформацій змінюється поведінка як політичної еліти, так і широких мас. Нові типи лідерів виробляють іншу, відмінну від колишньої, політику. Змінюється зазвичай і ступінь участі мас в політиці, ступінь підтримки урядової політики суспільством в цілому.

На теорії переходу як теоретичні моделі вплинули теоретичні основи, взяті з дисциплін соціальних наук, таких як теорія систем, теорія політичної культури, теорія прийняття рішень, теорія модернізації, структурний функціоналізм і інституціоналізм. Різні теоретичні підходи до теорії переходів забезпечили різні аналітичні основи для порівняльного вивчення

переходу режиму між регіонами та визначили фактори або змінні для пояснення результатів певних перетворень, що відбулися в різних країнах за різних обставин.

Варто підкреслити, що сама західна "транзитологія" має як би два виміри: перше, яке вивчає "перехідний період" сам по собі і пов'язане з поняттям *tranzition*, і друге, яке розглядає модель перехідного періоду, тобто трансформацію політичного режиму - *transformation*. Але таке розрізнення не властиво російським дослідникам політичних процесів поставторитарного розвитку.

Так В. Гельман, досить ґрунтовно розробляє моделі зарубіжних дослідників на "російському полі", вважає доречним вживати поняття *tranzition* і *transformation* як синоніми. При такому використанні термінів цілком природно розуміння транзитології як "галузі політичної науки, присвяченої вивченню трансформацій". Виходить, що предмет даної галузі - різноманітні політичні процеси, що призводять до якісних змін політичного режиму, об'єктами ж вивчення стають політичні актори, інститути, правові механізми та норми, що регулюють відносини між ними, і ін. [4]

Інший російський політолог, А. Мельвіль, пропонує розрізнити структурні і процедурні аспекти демократичного транзиту. І на російському досвіді автор показує специфічні риси суспільної трансформації, які є також "елементами сучасної демократичної хвилі". Таким чином, очевидно, що головним в підходах дослідників-транзитології залишається звернення до схеми "демократичного переходу". І навіть не дивлячись на вельми неоднозначні результати поставторитарного розвитку Східної Європи і колишнього СРСР, схема теоретичної моделі (авторитарний режим-перехід-демократичний режим) залишається як би постійною. [17]

Телеологічна заданість такої парадигми визначається однозначно позитивною цінністю демократії, перевагами її перед іншими формами політичних режимів. Ця цінність розглядається як абсолютна і позачасова, універсальна для всіх країн і континентів. Таким чином, демократія стає своєрідним мірилом цивілізованості і прогресивності соціально-політичного ладу, основою суспільних відносин і їх регулятором. Підвищується і значимість парадигми транзитології для сучасних соціальних наук, політичної практики та її ідеологічного забезпечення.

Особлива роль в процесі переходу приділяється різного роду факторів соціальної інженерії, таким, як конструювання політичних інститутів, рецепція принципів правових систем розвинених демократичних держав, формування нового типу культури на базі іншого набору цінностей і пріоритетів, переосмислення історії та традицій народу і т.д. Ці та багато інших чинників покликані як би конструювати найбільш оптимальні умови для функціонування демократії та формування середовища, в якому відбувається адаптація структурних та інституційних нововведень.

Для транзитології аналіз інституціональних і соціокультурних аспектів перехідних політичних режимів багато в чому зумовлений також тією обставиною, що передбачає розгляд динаміки політичних процесів, виявлення їх характеру та спрямованості. В даному випадку доречно відзначити суттєву специфіку політичних змін взагалі. Ця специфіка передбачає неможливість дати точний, конкретний зліпок ситуації, в якій знаходиться політичний режим, політична система - "політику не можна сфотографувати". Але цілком можливо виділити і намітити основні і такі, що найбільш проявляються, параметри змін, тобто ті індикатори, які послужать відправними точками аналітичних узагальнень і висновків, поставлять необхідний критеріальний апарат дослідження, дозволять скласти більш детальний опис можливих альтернатив розвитку.

Ще зовсім недавно, останню чверть ХХ ст. було прийнято описувати як епоху глобальної трансформації, вона сприймалася в якості головного (і чи не

єдиного) напрямку світової зміни політичних режимів до демократій. Дійсно, ті роки ознаменувались розпадом, здавалось колись цілком непохитних авторитарних і пост-тоталітарних режимів і поступового становлення демократичних інститутів і практик в цілому ряді країн, що оголосили себе «новими демократіями». У той період багато хто був переконаний, що концепт «третьої хвилі» глобальної демократизації здатний забезпечити нехай попередню, але разом з тим досить цільну теоретико-методологічну рамку для осмислення, а почасти й прогнозування цих процесів.

Згідно з пануючою в той період часу точці зору (яку формулював, зокрема, С. Хантінгтон), «третьа хвиля» демократизації почалася в середині 1970-х рр. в Південній Європі (падіння військових диктатур в Португалії, Іспанії та Греції), потім поширилася на Латинську Америку, досягла деяких країн Південно-Східної Азії і, нарешті, під впливом все більш очевидного колапсу комуністичних режимів і спроб перебудови в СРСР, захопила країни Центральної та Східної Європи, а потім і весь пострадянський простір. При цьому майже ні у кого не виникало сумнівів, що, на відміну від перших двох «хвиль» (з 1828 по 1926 р і з 1943 по 1964 р.), що завершувалися частковим відновленням політичного простору диктатур і автократії, «третьа» має всі шанси уникнути «відкату». Стали навіть з'являтися прогнози щодо наближення «четвертої хвилі», яка торкнеться тих автократичних анклавів в Китаї, мусульманському світі, та Африці. [34]

Описуючи і аналізуючи тенденції політичного розвитку в світі, багато дослідників піддалися спокусі і почали сприймати сучасні політичні трансформації у вигляді єдиного лінійного вектора - від розпаду тих чи інших різновидів авторитаризму до поступового вибудовування консолідованої демократії ліберального типу. Світовий політичний розвиток (що розуміється як векторний, лінійний) багатьма став трактуватися в транзитологічній

парадигмі, відповідно з якою всім «перехідним» країнам неминуче доведеться пройти через типологічно єдині стадії трансформації.

На думку Р. Сакви, поняття транзиту як логічної фази в розвитку суспільства від відомого вихідного пункту до настільки ж відомого кінцевого результату корениться в фундаментальних метанаративах сучасності (modernity), поданні про лінійні і універсальні патерни розвитку, до яких схильні всі суспільства.

Л.Даймонд назвав таку методологічну установку «телеологічною спокусою». З узагальненого критерію оцінки окремих стадій конкретного демократичного розвитку консолідована демократія перетворилася в реальний «пункт призначення», який рано чи пізно досягнуть всі «перехідні» суспільства. Модель демократичної консолідації була покликана служити теоретико-методологічним обґрунтуванням «виходу з невизначеності» в парадигмі лінійного транзиту. [30]

Сьогодні, однак, очевидно, що політичний розвиток може направлятися по безлічі різноспрямованих траєкторій. Щоб переконатися в цьому, достатньо порівняти політичні інститути і політичні процеси в Чехії і Туркменістані, Словенії і Таджикистані, Білорусі та Естонії. За справедливим зауваженням - посткомуністичний транзит може бути не тільки поступальним (революційним або еволюційним), але і регресивним, інволюційним хоча це спостереження стосується не лише посткомуністичного світу. У більшості південних та східних країн «третьої хвилі» складається надзвичайно широкий спектр політичних режимів, структур розподілу і відтворення влади, формуються різні політичні системи. В одних завершується консолідація ліберальних демократій, закріплюються демократичні інститути і практики, в інших - такі інститути і практики поєднуються з недемократичними, авторитарними, а також формальні демократичні процедури використовуються в якості фасаду, за яким ховаються нові різновиди

автократичного правління. Сам феномен сучасних (нео-) авторитарних трансформацій, як і загалом значущі відмінності в результатах режимних змін, ставлять для політологічної спільноти фундаментальне завдання істотно змінюючи та оновлюючи уже сформовані уявлення про політичні зміни і політичний розвиток з урахуванням різновекторного характеру сучасних політичних трансформацій.

1.2 Демократизація або перехід до демократії: суть демократичного транзиту

Перехід до демократії (демократичний транзит) розуміється як тимчасовий процес. Він являє собою нечіткий період часу, що протікає між падінням режиму і моментом, коли важелі влади виявляються під повним контролем демократичного режиму, що його власне змінює. Він зазвичай завершується, коли дана демократія наділяє себе законними інституціями та конституцією, коли демократичні керівники забезпечили своє верховенство, визнане армією і номенклатурою, тим самим роблячи можливим мирні переходи влади. Така оцінка задовільного завершення цього процесу, на думку французького політолога Гі Ерме, є, по суті, його визначенням

Однак "теоретичні підходи до демократичного переходу не представляють жодної послідовної або навіть складної роботи". Фактично теорія має тенденцію "розходитися" між різними школами думок. Хельга А. Велш зазначає, що деякі наукові зусилля спочатку зосереджувались на різних причинах зміни режиму, тоді як інші робили основний акцент на таких передумовах демократизації, як соціально-економічний розвиток, політична культура та роль громадянського суспільства. Зовсім недавно порівнянню переходів режимів у колишньому радянському блоці приділялось більше уваги.

Адам Пшеворський зазначає, що дослідження демократичного переходу можна вільно згрупувати у дві категорії переходу: дослідження, що

зосереджуються на об'єктивних умовах трансформації, та дослідження, що концентруються на політичних стратегіях та виборах. Однак у цьому оглядовому нарисі зроблена спроба класифікувати режим основних досліджень у багатій літературі про демократичний перехід на чотири теоретичні підходи: структурно-орієнтовані підходи, підходи, орієнтовані на процеси, підходи, орієнтовані на інституційний контекст, та підходи до політичної економії.

1. Структуралістські підходи, започатковані Ліпсетом, Алмондом, Муром та іншими, домінували у більшій частині наукових досліджень з питань політології в Латинській Америці та Південній Європі в 1960-х та 1970-х роках. Структурні підходи припускають, що економічний розвиток, політична культура, класовий конфлікт, соціальні структури та інші соціальні умови можуть пояснити конкретні результати переходу. Ці вчені були зайняті соціальними умовами на макрорівні, або соціально-економічними та культурними передумовами демократії, і прагнули пояснити причини та наслідки демократії та пояснити природу їх взаємовідносин. [44]

Кількісні дослідження великої кількості країн виявили позитивний зв'язок між демократією та економічним розвитком чи різними аспектами соціального розвитку. У той час як Ліпсет зосереджувався на довгостроковому причинно-наслідковому впливі рівня багатства, індустріалізації, урбанізації та освіти на демократизацію, інші автори наголошували на ролі громадянської культури, класових конфліктів, груп інтересів, релігій тощо. Їх емпіричні дослідження викликали суперечки з приводу не тільки передумови, але також рівня і стабільності демократії. [41]

Більш рання робота О'Доннелла і Шміттера, що представляє інший структуралістський підхід, прагнула пояснити крах демократії, допускаючи важливий зв'язок між соціально-економічними та політичними структурами і, відповідно, зосереджуючись на економічному розвитку і класовому конфлікті в якості основних пояснювальних змінних. Спільною

рисую цих досліджень цієї групи вчених було припущення, що певні соціальні та політичні структури повинні бути на місці, перш ніж можна буде встановити демократію.

2. Підходи зі стратегічним вибором є серйозний виклик структуралістським поглядам. Цей тип підходу зосереджений на взаємодії стратегічних виборів еліти як можливих пояснень успіху або невдачі переходу до демократії. Прихильники цього підходу зосередилися на мікрорівні, критичної ролі еліт і їх стратегічному виборі, на розколі усередині авторитарного режиму і компромісі між прихильниками м'якої лінії і прихильниками жорсткої лінії. В їх дослідженнях наголошувалося на автономії політичних процесів, а не на економічні детермінанти політичних змін. Розрахунки еліти, стратегічний вибір і взаємодія між виборами розглядалися як вирішальні у визначенні політичних результатів і того, чи відбудеться взагалі перехід до демократії, хоча вони не заперечували важливість економічних чинників. Пізніше до цього підходу приєдналися часто цитовані 'Доннел і Шміттер чотири томи «Переходів від авторитарного правління», в яких вони відійшли від структуралістської точки зору. В їх дослідженнях наголошувалась вирішальна роль еліт і їх стратегічний вибір, а також компроміс між «прихильниками м'якої лінії» і «прихильниками жорсткої лінії», і стверджується, що «розташування, розрахунки і пакти еліти» «в значній мірі визначають, чи буде відкриття чи немає передумов переходу до демократії і чи відбудеться перехід взагалі». У центрі уваги цієї групи вчених був процес переходу, а не структурні умови.

Джузеппе ді Пальма приділяв особливу увагу процесу «демократичного будівництва», що включає «узгоджені угоди» між правлячими елітами і опозиційними елітами, які рухали загальні уявлення про «особисті інтереси» в бік визнання демократії як найкращої можливої форми режиму в даних умовах. Він стверджував, що гра буде – підліткова, а правляча еліта і

опозиційна еліта можуть перетворити її в позитивну гру суми, якщо будуть зроблені правильні кроки в процесі зміни режиму. Отже, вмiле створення і використання тактичних прийомів переходу відігравали важливу роль для полегшення процесу переходу [31]

3. Інституціоналістські підходи підкреслюють вплив інститутів на формування політики та моделей політичних дій і підкреслюють роль інститутів у формуванні та обмеженні цілей і переваг політичних суб'єктів. Те, як режим був інституціоналізований, розглядалося як пояснювана змінна для варіацій при зміні режиму». В рамках цього табору деякі серед інституціоналістів зосередились на змінах у відносинах між державою і суспільством, які зіграли вирішальну роль в переході до демократії після розпаду колишніх комуністичних країн у Східній Європі. Різні моделі взаємодії між державою і суспільством пояснювали різні процеси і результати переходу до демократії. Як стверджував Алі Р. Аботалєбі: « Поки держава залишається головним центром влади, перспективи інавгурації демократії залишаться мінімальними»

Інші вчені зосереджувались на зв'язках між стратегічним вибором еліти та «обмеженим контекстом», що визначали самі параметри політичних дій, і намагались налагодити зв'язок між структурами, інституціями, і вибором елітного контингенту, вказавши на межі двох підходів. Вони стверджували, що історично створені раніше існуючі структури та установи були "обмежувальними умовами", що визначали самі параметри політичних дій.

Террі Лінн Карл та Філіпп Шміттер стверджували, що стратегічний вибір еліти залежав від обмеженого контексту чи умов, які можуть або не можуть порвати з минулим та призвести до демократії. Якби фокус був зосереджений виключно на стратегічному виборі та взаємодії, модель, здавалося б, була просто результатом вмiлого керівництва, що призвело до надмірно детермінованих висновків про демократичний перехід. Натомість, якби підкреслювались зв'язки між стратегічним вибором та обмеженими

контекстами, можна було б усвідомлювати, як різні контексти робили такий чи інший “державний лад” перехідного періоду більш-менш можливим, і як різні механізми “створювались”, а ключові політичні суб'єкти під час переходу режиму створили різні типи демократичних режимів. [8]

Це пояснюється тим, що раніше існуючі структури становили "обмежувальні умови", які обмежували або посилювали наявний вибір або визначали коло варіантів, доступних політичним акторам, і навіть готували їх до вибору конкретного варіанту. Отже, політичні суб'єкти та їх стратегії, які були обмежені раніше існуючими соціальними, економічними та політичними структурами, визначали основний майновий простір, у якому можуть відбуватися переходи, і конкретна комбінація двох визначала, який тип переходу відбуватиметься. Інші намагалися подолати розрив між підходами структурного та стратегічного вибору та продемонстрували, як режим інституціоналізував пояснювальну змінну для змін у перехідному періоді.

У своєму останньому дослідженні Угорщини Патрік Х. О'Ніл застосував інституційний аналіз для вивчення переходу від комуністичного авторитарного режиму і виявив сильну кореляцію між інституційними формами та крахом режиму в Угорщині ". Хельга А. Велш відзначила серед трьох типів врегулювання конфліктів: командування та нав'язування, ведення переговорів та компромісів, а також конкуренція та співпраця. Ці три типи представляли основні методи, що застосовуються відповідно в умовах авторитарного правління, перехідних періодів та демократичної політики. Хоча ці режими можуть бути присутніми в усіх політичних систем, їх відносне значення значно різнилось у різних типах режимів. Більше того, хоча торги в авторитарних режимах здійснювались державою, контролювались державою і мали на меті захист та консолідацію монополістичної влади, торги в плюралістичних демократичних системах були конкурентними, різноманітними, проте заснований на політичному кліматі, який виховував взаємну довіру та функціонування.

4. Підходи до політичної економії підкреслювали послідовність політичних та економічних реформ та взаємодію між політикою та економікою як пояснювальні змінні, що визначають варіації результатів переходу, з особливою увагою до "подвійних переходів" від авторитарного правління до консолідованої демократії. Центральне занепокоєння цієї групи вчених викликає вплив короткотермінових економічних умов або вплив економічних криз на умови переходу та характер нових політичних схем. "Під час перехідного періоду економічні умови впливали на спроможність правлячих еліт щоб визначити терміни та характер їхнього виходу з авторитаризму, економічні та інституційні спадщини переходу вплинули на формування економічної політики в нових демократичних режимах, а ринково-орієнтовані реформи та демократію можна було б узгодити та закріпити. Одним із основних припущень було співвідношення між економічною кризою та зміною режиму. Неможливість подолання економічної кризи та управління наслідками розподільчих конфліктів збільшить ймовірність трансформації старого режиму; аналогічним чином, успішне пристосування до економічної кризи та покращення економічних показників збільшить перспективи демократичної консолідації." Більше того, підходи до політичної економії привернули увагу до послідовності економічних та політичних реформ. Для вивчення подвійних переходів головним питанням було те, як послідовність політичних та економічних реформ впливала на перспективи демократії та реструктуризації економіки, як механізми, що пов'язують державу та громадянське суспільство, можуть сприяти сприятливому середовищу для соціальної взаємодії та як формується соціально-економічна структура політичні преференції та соціальні конфлікти. Дослідження з цих питань дали зрозуміти уроки про демократичний перехід та консолідацію.

Деякі емпіричні тематичні дослідження проілюстрували це дуже важливе питання при переході до режиму та запропонували деякі реальні уроки щодо

послідовності економічного та політичного переходу, хоча вибір моделі послідовності був різним у різних країн. Такі випадки, як Чилі та Китай, в яких економічна лібералізація проводилася спочатку за рахунок політичної лібералізації, передбачала, що після введення стратегії економічної реформи не було гарантії, що авторитарні еліти вирішать продовжити політичну демократизацію. Натомість успішні економічні реформи можуть дати привід режиму продовжувати диктатуру. Польща та багато інших колишніх комуністичних країн радянського блоку, випадки, коли економічні та політичні реформи відбувались одночасно, запропонували це пояснення: незважаючи на незаперечний успіх демократичного переходу, економічні реформи в нових демократіях зазвичай стикалися з серйозними політичними труднощами не через демократії, скоріше через відсутність міцних інституційних структур політичного представництва, які могли б створити сильну партійну коаліцію для підтримки економічних реформ. Як тільки витрати на структурні перебудови почали відчуватись громадськістю, почалася реакція проти економічних реформ. Більшість політичних партій відмежувались від програм реформ, і нове комуністичне керівництво зобов'язалося уповільнити приватизацію та реструктуризацію. Іспанська модель, в якій відбулися економічні реформи після закріплення демократії, забезпечила більш привабливий шлях політичних та економічних змін. Консолідація демократії зменшила політичні ризики структурної перебудови, оскільки до моменту здійснення економічних реформ основна інфраструктура демократії існувала, а демократія була інституціоналізована, і, маючи парламентську більшість, політичне керівництво змогло отримати партійну підтримку коаліції та спрямували свої сили на економічні реформи.

1.3 Зворотній транзит: особливості та характеристика невдалої трансформації

Політичні події на початку ХХІ століття показують досить дивну ситуацію. Деякі країни почали зворотний транзит, тобто країни, що пройшли демократичний процес почали повертатися до авторитарного режиму. Тоді виникає закономірне питання. Яка подія вплинула так негативно на демократичний транзит в цих країнах? Чому Росія, Білорусія, Казахстан, Киргизія і ряд інших країн, що проходять демократизацію, раптом змінили вектор руху? Насправді можна визначати декілька причин.

Перша і найочевидніша причина полягала в тому, що ситуації були однакові як для демократизації, так і для повернення авторитаризму. Аспекти були такими: 1) повільність поширення демократичних цінностей серед важливих верств населення; 2) економічний колапс, який сприяв поширенню правильності жорстких дій здатних поліпшити становище країни; 3) провальна соціальна політика, оскільки чим швидше її намагаються реалізувати, тим більше стає діра в бюджеті; 4) сепаратистські і терористичні акти проходять масово, що сприяє популяризації радикальних заходів протидії; 5) ланцюгова реакція на подобу «арабської весни».

Другою причиною є вплив іноземного гравця, тобто при демократизації країни завжди присутня зовнішня сторона, яка може бути зацікавлена в конкретному політичному обличчі. Так можна характеризувати діяльність США в бананових республіках, коли одну людину прибирали з пеної посади і ставили свого на постійний термін або ж сприяли військовому перевороту в країні. Зручні, підконтрольні іноземцями фігури зосереджували всі гілки влади в своїх руках і отримували карт-бланш у своєму правлінні.

Третя причина багато в чому схожа на перші дві. Були моменти, коли демократична система замінювалася певною новою формою авторитаризму. Фактором появи таких нових авторитарних режимів можуть стати: 1) занадто низька легітимність у демократичного уряду, оскільки уряд в такому випадку неспроможний ефективно діяти; 2) економічна криза; 3) «снігова куля»; 4) відсутність життєво важливих для демократизації інститутів; 5) війна

авторитарного і демократичного в держав з перемогою першого; б) авторитарний режим потрібний в конкретний період для країни.

Даючи оцінку демократизації колишнім авторитарним країнам А. Ю. Мельвіль, відзначає успішність демократичного транзиту в основному, коли ініціатива йшла зверху. Причина цього у зацікавленості більшої частини політичної еліти в реформації держави для збереження її стабільності. Реформи відбувались не відразу на демократизацію політичної системи, а початково на її лібералізацію. Завдяки цьому правляча еліта контролювала і змінювала демократизацію. Якби інтерес до такого процесу згасав, то вони могли б згорнути цю програму без будь-яких втрат для себе. [16]

Слід розуміти важливий момент відмінності між демократизацією і лібералізацією. У країнах з авторитарними режимами, які навряд чи впораються з різким переходом на демократію - проходять лібералізацію, тобто поступово знижують тиск на засоби масової інформації, тим самим цензура злегка слабшає, що сприяє поверненню ряду гарантій, звільнення категорії ув'язнених, що були звинувачені в інакомисленні і поверненням громадян назад на батьківщину. Такі наслідки є сприятливими для підготовки ґрунту для демократичного транзиту держави. [15]

Відповідно постає питання чому Росія і Білорусь, які мали всі шанси вийти з авторитарного режиму все ж залишилися в ньому?. Коли розпався СРСР республіка Білорусь отримала незалежність, формою правління була парламентська республіка, існувало чітке розмежування гілок влади і ще не було президента, який хотів би тримати в руках усі три гілки влади. Також країна підписала пакт ООН про громадянські і політичні права. Тобто всі умови для демократизації були, демократичні інститути були, конституція, яка підтверджує все це була. Що ж пішло не так? Причина була в тому, що в країні розпочалась політична криза, що проявилась у формі протистояння президента і парламенту. Олександр Лукашенко хотілося більше влади, ніж йому надавалось згідно конституції, а тому, було проведено референдум, який

пройшов позитивно для президента Білорусі, розширивши його повноваження. Тепер Лукашенко міг самостійно видавати декрети нарівні з законами, розпустити парламент, що він власне і зробив, а згодом і скликав новий, вже підконтрольний йому, тобто людина отримала можливість влазити в будь-яку гілку влади і редагувати її під себе. Ми можемо спостерігати, що через відсутність лібералізації в суспільстві і структурах влади парламент втратив можливість провести демократизацію, так як система допустила осіб, зацікавлених в авторитарному режимі, а ряд політичних і економічних помилок сприяли зміцненню такої системи.

У Росії сталася досить схожа ситуація, але трохи по-іншому, оскільки після розпаду СРСР Росія отримала структуру, конституцію, закони неіснуючої країни. Борис Єльцин хотів якомога швидше перетворити РРФСР в РФ, вирішити економічні та політичні проблеми країни, але йому заважала Верховна рада РФ. Це протистояння полягало в тому, що у двох груп були різні уявлення конституції і шляхи розвитку нової Росії. Борис Єльцин вимагав, як можна швидше прийняти нову конституцію, щоб збільшити свої повноваження і продовжити реформи в економіці. Ця ситуація певною мірою схожа на ситуацію з Олександром Лукашенко. Верховна рада РФ виступала за збереження старої конституції, щоб зберегти свою владу, вони були проти економічних реформ Єльцина, оскільки бачили в цьому необдуманість програми, що має негативні наслідки. Члени ради спиралися на 104 статтю конституції, в якій чітко було сформульовано, що вищим органом влади є вони. Єльцин вважав конституцію суперечливою, так як він не міг що-небудь реалізувати, бо документ його обмежував. Протистояння парламенту і президента закінчилася таким же чином, як і в Білорусії. Після референдуму Єльцин зміг отримати більше влади і просунути конституцію, яка зміцнить його владу і дасть додаткові можливості. Тобто ми бачимо, що в момент демократизації країни демократичні інститути показали свою слабкість і не змогли протистояти наростання авторитаризму. Тепер ми через двадцять років

бачимо продовження авторитарного розвитку країни, тільки система наділу на себе маску демократії, тим самим ставши неоавторитарною.

РОЗДІЛ II. Загальні риси трансформації, спільні тенденції.

2.1 Спільні особливості пострадянської трансформації.

З безлічі міжнародних індексів і рейтингів, що вимірюють різні аспекти політичного і економічного розвитку, оптимальним для наших цілей є Індекс трансформації Фонду Бертельсманна, який заміряє успішність країн в побудові «ліберальної демократії і ринкової економіки з соціальними гарантіями». З 2006 р індекс розраховувався шість разів. З цього Індексу захід посткомуністичного світу демонструє більш впевнений і послідовний прогрес, ніж схід. Вісім країн кваліфіковані як такі, що «дуже просунулися» (індекс вище 8,5 балів за 10-бальною шкалою), чотири – як такі що «просунулися» (від 7 до 8,5 балів), три віднесені до категорії «обмежена трансформація» (5,5-7 балів). На сході ж рівня «обмеженої трансформації» досягли лише п'ять найбільш успішних країн, ще п'ять виявилися в категорії «вельми обмежена трансформація» (4-5,5 балів), а три - «провал трансформації» (нижче 4 балів)

Однак утримаємося від крайніх оцінок «успіху заходу» і «невдачі сходу». По-перше, усереднені по субрегіону дані за 2006-2018 рр. демонструють, що якщо на сході посткомуністичного світу середній показник в розглянутому році майже не змінювався, то на заході він, нехай і не дуже суттєво, але знижувався. Очевидно, що головних успіхів в трансформації «захід» досяг в перші півтора десятиліття свого розвитку, коли Індексу Фонду Бертельсманна ще не було.

По-друге, за останні 14 років поліпшили свій показник більш ніж на 0,25 бала лише дві західні країни (Чеська Республіка і Латвія), а погіршили - сім, причому Угорщина, де ретрадиціоналізація і відхід від демократичних принципів виражені сильніше за все, - на 1,73 бала, перемістившись в нижчу категорію.

Більш того, відповідно до Індексу демократії журналу «Economist», не втрималися в категорії «повних демократій» (де перебували в минулому десятилітті) і Чеська Республіка і Словенія. На сході ж поліпшення відзначено в шести країнах, включаючи «збиткову демократію» Монголію, три країни з «гібридним» режимом і дві з «авторитарним». Найбільш вражаючим виглядає прогрес в Киргизії (+1,4), Молдові (+0,9) і Грузії (+0,69). Погіршення ж торкнулося чотири країни, найбільше - Росію, яка перейшла в категорію «авторитарних» (-0,83), і Казахстан (-0,78). Ця динаміка дозволяє зробити наступні проміжні висновки.

1. Трансформаційні процеси в більшості посткомуністичних країн не можна вважати завершеними. Більшість «лідерів» досягли якогось проміжного етапу в розвитку, достатнього, щоб перебувати нехай і в якості «периферії» - в Євросоюзі, тобто в загальному відповідати його політичним, економічним і соціальним стандартам. Однак і серед них спостерігаються відкати (Угорщина і - менш виражено - Польща, що колись були «вітринами трансформації»). Незначна динаміка і у більшості «невдах» - країн, в яких транзит варто визначати як такий, що не відбувся, у всякому разі за критеріями, закладеним в методіку Фонду Бертельсманна і аналогічних міжнародних інституцій. Разом з тим є і проміжна категорія - це «аутсайтери заходу», перш за все західно-балканські держави, які демонструють позитивні тренди в трансформації. Інша рухома категорія - частина пострадянських республік: деякі з них змогли просунути в ринкових реформах і зберегти або розвинути обмежений політичний плюралізм, деякі ж, навпаки, загальмувалися в ринковому розвитку і не знайшли плюралізму, або ж не зуміли його зберегти.

2. Цікавим є і те, що в групу «невдах» потрапили всі країни, які багаті нафтою і газом, з сильним, домінуючим інститутом президента. До таких держав відноситься і Білорусь - президентська республіка, яка не володіє нафтогазовими запасами, але отримує чималі дивіденди від транзиту

російської нафти. Мінеральні багатства - найважливіший ресурс економічного та соціального розвитку, проте вони, як свідчить досвід пострадянських держав, не тільки перешкоджають демократизації, але і не створюють стимулів для інституціональних трансформацій, які дозволили б побудувати сучасну ринкову економіку.

3. Варто зауважити, що дані висновки виходять з визначення трансформації через розвиток ринкової економіки і демократизацію, при цьому остання володіє значним впливом у формуванні підсумкової оцінки. Тим часом для ряду країн, в першу чергу центральноазіатських, пріоритетом, безумовно, було будівництво національних держав - і з цим завданням всі посткомуністичні країни так чи інакше впоралися. Але цього аргументу недостатньо, щоб ставити під сумнів правомірність критеріїв Фонду Бертельсманна : показово, що лише в чотирьох пострадянських державах - Росії, Казахстані, Азербайджані та Узбекистані (всі вони відносяться до числа «нафтогазових») - субіндекс розвитку економіки істотно (від 1,1 до 1,8 бала) вище субіндексу демократизації.

Тим часом, як уже зазначалося вище, ще зовсім недавно чи не домінуючим було інше - лінійне - уявлення про тенденції сучасного політичного розвитку. Не можна заперечувати і той факт, що історичний оптимізм ентузіастів «глобальної демократизації» все ще живий і навіть отримав певне підкріплення на рубежі тисячоліть. Так, в «мілленаристській» (на зламі століть) доповіді американського «Дому свободи» на основі однойменного індексу стверджувалося, що глобальний прогрес демократизації триває і, зокрема, наводилися дані про те, що за останні роки 44% всіх країн світу (85 з 192) стали «вільними»(тобто дотримують високий рівень політичних і економічних прав та поважають основні громадянські свободи), 31% (59 країн) -«частково вільними» (тобто з більш обмеженими політичними правами і громадянськими свободами, найчастіше при корупції, слабкому рівні забезпечення верховенства права та правової держави в цілому,

етнічних чварах і навіть громадянських війнах), а 25% (48 країн) залишилися «невільними» - на дві менше, ніж у 1999 р

При цьому все-таки з числа посткомуністичних країн тільки Болгарія, Чехія, Угорщина, Польща, Монголія, Румунія, Словаччина, Словенія, Литва, а також Естонія та Латвія (незважаючи на спочатку етнократичний характер встановлених в двох останніх прибалтійських країнах демократій, хоча і еволюціонуючих в останні роки в бік більшого плюралізму і терпимості) віднесені до розряду «вільних». Власне пострадянські країни ранжовані набагато жорсткіше. Росія, а також Вірменія, Азербайджан, Грузія, Молдова, Киргизія і Україна віднесені до розряду «частково вільних»; а Білорусія, Казахстан, Таджикистан, Туркменістан і Узбекистан - до розряду «невільних». Фактично в доповіді запропоновано наступне ранжування (від 1, тобто Максимуму свободи, до 7, тобто Мінімуму свободи) пострадянських політичних режимів.

Практично всі посткомуністичні країни прийняли спеціальні закони про політичні партії, які згодом доповнювалися і видозмінювалися. При цьому регулювання носило досить інтенсивний характер, що, з одного боку, накладало обмеження на партії, але, з іншого, створювало гарантії вільної їх діяльності.

Згідно з певними розрахунками, в країнах, спочатку вибирали парламентську або прем'єр-президентську форму конституційного устрою (16 західних країн, включаючи три прибалтійські республіки, і Монголія), середнє значення індексу повноважень парламенту становить 0,7619 (при максимальному значенні - 1), а в індексі демократії журналу « Economist » за 2018 р. 13 з них позначені як «ущербні демократії» та чотири - як «гібридні режими». У решти ж 12 республіках колишнього СРСР середнє значення індексу повноважень парламенту істотно нижче - 0,43. Сім з них не знали іншої, крім президентської або президентсько-парламентської, форми правління, і всі вони в Індексі «Economist» зараховані до «авторитарних»; п'ять

інших віднесені до «гібридних» - і у всіх п'яти нині діє режим з більш слабкою президентською владою: Грузія, Киргизія, Україна і Вірменія перейшли до прем'єр-президентської системи, а в Молдові конституційний устрій змінювалося двічі, але ніколи не був виключно президентським. Однак посткомуністичний захід, схоже, досяг межі в реалізації обраної ним моделі політичного розвитку. За висновком Андрія Медушевського, «когнітивні параметри формування політико-правових систем у Східній Європі нагадують процеси в державах, що виникли в різних регіонах світу з крахом колоніальної системи в другій половині ХХ ст.» : запозичений характер інновацій породжує зворотність руху і нестабільність в інститутах.

Нарешті, в ряді країн президентські режими змінилися прем'єр-президентськими або навіть парламентськими. Такий розвиток подій був наслідком революційних потрясінь, переворотів або «кольорових революцій» (Киргизія, Україна, Грузія, Вірменія), змушували політичні еліти вибудовувати нову модель, де «тягар влади» розподілено між владними інститутами. Така зміна державного устрою об'єктивно розширювала поле для електоральної конкуренції. В обох випадках (Грузія і Вірменія), коли відповідні реформи ініціювалися всенародно обраними президентами в надії зберегти за собою владу після закінчення другого (і останнього за Конституцією) терміну, на практиці влада переходила до опозиції. У Киргизії «рознесення тягара влади» стало вимушеним рішенням після двох (протягом п'яти років) державних переворотів, в Україні - результатом жорсткої політичної кризи 2014 г. Однак альтернативи у вигляді закріплення авторитарного режиму моноцентричної президентської влади ні там, ні там, судячи з усього, просто не було.

Окремим групам посткомуністичних країн властива своя специфіка, також пов'язана з розмежуванням. Там, де інститути демократії не отримали достатнього розвитку, основним стає розмежування «влада - не влада». У більшості випадків це призводить до того, що складаються системи з

домінуючою «партією влади», створеної всенародно обраним і фактично незмінюваним президентом, і корпоративістською партійною системою, в якій переважають частково контрольовані владою опозиційні партії. Специфічним для посткомуністичного світу є розмежування за принципом «спадкоємність або розрив з колишнім режимом». Йдеться про протистояння партій, що відбивають установки старої, комуністичної еліти, і партій «нових еліт». Це розмежування породжене таким фактором, що відзначається дослідниками як невизначеність долі режиму, внаслідок чого предметом конкуренції в елітах виявляється сама природа політичного режиму. У східній частині посткомуністичного простору колишні компартії майже не трансформувались, таку трансформацію зазнала лише компартія Молдови, інші ж або поступово втратили вплив (Україна, Вірменія, Казахстан, Білорусь), або перетворилися на «хранителів» ностальгічних настроїв (Росія). Але і на заході посткомуністичного світу є приклади, коли асоціюються з комуністичним минулим партії перебувають поза «істеблішментом» і не розглядаються іншими партійними гравцями в якості можливих партнерів по коаліції.

У колишніх радянських республіках (крім прибалтійських) формування партійних систем протікало повільніше, ніж на заході посткомуністичного світу. Навіть там, де багатопартійність і конкуренція виникли відразу після здобуття незалежності (Молдова, Україна, Росія), не кажучи вже про ті випадки, коли вони позначилися лише на другому-третьому десятилітті посткомуністичного розвитку (Грузія, Вірменія, Киргизія), відхилення від класичної моделі було ще помітніше, а роль традиційних розмежувань - нижче (можливо, тому що період політичного тоталітаризму і неринкової економіки в цих країнах тривав на покоління довше). Значущим виявлялося розмежування або між новою і старою елітою, представленої компартіями (Росія, Молдова, в меншій мірі - Україна, Вірменія), або між центром і регіонами (Україна, Киргизія).

Найважче дати визначення ідейно-політичному спектру в Вірменії та Грузії, де конкуренція в останнє десятиліття з'явилася, але лише у вигляді боротьби політичних кланів без чітких ідейних платформ. У Молдові та Україні важливу роль відіграє розмежування політичних сил з питання про «європейський вектор» розвитку, в Україні і в Киргизії - протистояння регіональних еліт. Однак саме колишні радянські республіки породили особливий різновид домінуючих партій, суть яких, напевне, найточніше передає поняття «партії влади», бо вони домінують не тому, що перемагають і формують владу, а тому, що породжуються президентською владою і виступають її продуктом. Відповідно до класифікації Кітчельта, ці партії поєднують в собі риси клієнтелістських, так як саме при їх практично незмінній владі відбувається розподіл і перерозподіл суспільних благ, так як їх головний електоральний ресурс - всенародно обраний, зазвичай визнаний більшістю, президент. Програмність ж у них носить специфічний характер, оскільки їх програмою фактично є реалізація політичного курсу президента.

Перехід від комуністичного тоталітарного політичного режиму до нової політичної демократії в колишніх соціальних республіках СРСР виявився складним і суперечливим з точки зору політичного розвитку. Численні питання: 1) з метою політичного чи економічного напрямку повинні розвиватися країни, 2) що має бути визначальним - політична чи економічна детермінованість; 3) які західні або східні політичні цінності повинні бути взяті в основу побудови нового демократичного, відкритого суспільства та багато інших - були предметом теоретичних і практичних обговорень. Адже в світовій політичній практиці досі не було аналогічного прикладу - переходу від так званого «соціалістичного суспільства» (словами класиків - «вищого соціального процесу») до капіталізму, з його атрибутами ринкових відносин, пануванням приватної власності та ін.

Пострадянські країни взяли на озброєння відому теорію політичної трансформації та модернізації. Теорія політичної трансформації лежить в

основі різних концепцій політичного розвитку, прагнучи пояснити джерела характер і напрям політичних змін в перехідному періоді від тоталітаризму до демократії.

Теорія політичної трансформації входить в рамки загальносоціологічного напрямку і отримав назву «соціологія розвитку», методологічною складовою якої є концепції М. Вебера, Ф.Тенніс, Т.Парссонса. Найбільш відомі сучасні представники цієї теорії - Г. Алмонд, С. Верба, С. Хантінгтон. На відміну від звичного формаційного підходу теорія трансформації не оперує поняттями «капіталізм», «соціалізм» і іншими. Політична система, згідно з цією теорією залежать не від характеру суспільно-економічної формації, а в першу чергу від типу осучаснення, тобто способу переходу від панівних в суспільстві традиційних до сучасних раціональних структур.

Варто зауважити, що, якщо країни Східної Європи оцінюються як в цілому орієнтовані на формування елементів консолідованої демократії, то режим в Росії більшістю дослідників не розглядається як демократичний. Аналіз режиму в Росії та інших країнах колишнього СРСР відбувається в рамках альтернативних і проміжних форм політичного розвитку при постійному підкресленні особливого характеру російської трансформації.

2.2 Сучасні тенденції трансформації у східній Європі та Азії

Коли ми говоримо про сучасні тенденції у трансформації політичних режимів, то в рамках аналізу визначаємо період 2017-2022 рік. Така періодизація видається цілком логічною з огляду на те, що 2017 рік став певною мірою переломним для держав з перехідними режимами, оскільки став відправною точкою до недемократичної тенденції трансформаційного процесу. Тут варто зазначити, що зворотній транзит у рамках досліджуваного періоду є не чимось унікальним, особливим, що власне могло б розглядатись в рамках третього роділу, а більшою мірою загальною характеристикою, яка

попри зворотність процесу, все ж є більш загально, конкретно у період 2017-2021. Більшість країн транзитного регіону, крім однієї демократії, перебувають у гіршому становищі, ніж вони були у 2017.

Для того, щоб зрозуміти, чому вектор руху трансформації змінився в транзитному регіоні, варто проаналізувати індекси, які дають нам можливість визначити рівень демократичності за конкретними критеріями. Власне для передбаченої цілі можна використати щорічний індекс «Вільного Дому» «Nations in transit» з 2017 по 2021 рік.

Коли ми беремо до уваги звіт за 2017 рік, який отримав назву «Хибна обіцянка популізму» можна зрозуміти, що основною причиною до зворотньої тенденції трансформації стає саме популізм. [51]

У 2016 році популістські успіхи на виборах у Західній Європі та Сполучених Штатах сколихнули світ, не в останню чергу країни посткомуністичної Європи та Азії, які описуються в «Nations in transit». Квітневий референдум 2016 року в Нідерландах проти визнання Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом, голосування Сполученого Королівства за вихід із ЄС та обрання Дональда Трампа президентом Сполучених Штатів викликали нові сумніви щодо крихкого становища у світі періоду пост холодної війни [51]

Ці зовнішні потрясіння сталися після тривалого періоду стагнації та занепаду демократичного управління в 29 країнах транзиту. У Центральній та Східній Європі та на Балканах роки популізму та корупції зруйнували колись перспективні демократичні інститути. У Євразії персоналістський авторитаризм пройшов шлях від тенденції, що розвивається, до вкоріненої норми. 2017 року 18 із 29 країн, які були описані, зазнали зниження своїх загальних балів за демократію, найбільше з 2008 року, коли світова фінансова криза спричинила нестабільність та зупинила політичні реформи. З кожним роком опитування, починаючи з 2005 року, після першої великої хвилі

розширення ЄС на схід спостерігалось більше зниження, ніж покращень. Вперше в історії звіту консолідованих авторитарних режимів зараз більше, ніж консолідованих демократій. Популістські перемоги 2016-2017 років додали до цієї картини новий вимір невизначеності.

У країнах транзитного регіону зобов'язання США та ЄС щодо демократизації та стабільного порядку, заснованого на правилах, були необхідні, якщо не достатні для підтримки миру та зміцнення верховенства права. Демократична деградація та авторитарна консолідація стали повноцінними до цього року. Але оскільки Британія тоді зосередилася на своєму виході з ЄС, а уряди в регіоні не впевнені в позиціях адміністрації Трампа, стовпи порядку в Європі після холодної війни раптом здаються менш міцними. Насправді, амбівалентність Америки щодо НАТО посилила страх перед нестабільністю чи навіть війною.

Питання на 2017 рік полягає в тому, чи несе останній успіх популізму в собі насіння відродження ліберальної демократії. Як написали політологи Кас Мудде і Крістобаль Ровіра Кальтвассер, «популізм часто ставить правильні запитання, але дає неправильні відповіді». У демократичних країнах транзитного регіону популізм охопив глибоке розчарування ЄС і соціально-економічну модель після холодної війни, використовуючи страхи розмивання ідентичності, економічної незахищеності та нерівності. Дослідження «Нації у транзиті» показують, що демократизація можлива. Популістський момент слід сприймати як заклик позбутися небезпечного припущення, що прогрес неминучий, і оцінити постійну роботу, яка потрібна для створення та підтримки інклюзивного громадянського націоналізму в різноманітному суспільстві — або суспільствах, у випадку ЄС. Єдине, що збереже демократію, це люди, які вірять у неї і діють відповідно до своїх переконань. [51]

Цікавою рисою цього року є і те, що Європа постає перед певним викликом, знаходиться на певному переломному етапі, який задає багато питань і очікує швидких відповідей та ефективних рішень. Інституційні кризи

останнього десятиліття знову розпалили давню дискусію про те, чи має Європа мати декілька «швидкостей», причому деякі держави, особливо Німеччина, прагнуть до глибшої інтеграції, тоді як інші вибирають відступити або не йти далі. У більшості версій цього сценарію «основна» Європа, яка включає Німеччину, Францію та певних північноєвропейських сусідів, просуватиметься вперед з інтеграцією, залишаючи решту континенту десь позаду.

Зовні, розглядаючи ці пропозиції щодо «основної» або «багатошвидкісної» Європи, країни Вишеграда, насамперед Польща та Угорщина, стверджують, що союз має зберегти своїх 27 рівних членів (мінус Сполучене Королівство), але національні парламенти та уряди мають бути зміцнені відносно європейських інституцій, які забезпечують роботу інтеграції — «міжурядової» моделі. У той же час, визнаючи змінене геополітичне середовище і побоюючись впливу Росії за відсутності американського керівництва, вони також хотіли б, щоб ЄС став «наддержавою» і розвивав спільну європейську армію.

Той самий парадокс проявляється в оксюморонному підході країн Вишеграда до «гнучкої солідарності» до біженців, згідно з яким країни-члени вносять лише стільки, скільки вони вважають доцільним і можливим. Цей заклик до Європи як «менше», так і «більше» насправді є проханням продовжувати їздити безкоштовно — отримувати переваги ЄС, нехтуючи його зобов'язаннями, включаючи дотримання верховенства права. Шлях вперед — це не відступ до ядра, ані виїмка ЄС-27. Щоб вийти з теперішнього глухого кута, ЄС має стати основою своїх спільних цінностей відповідно до Хартії основоположних прав. Зростання популізму в Європі та за її межами може стати можливістю зробити саме це — шансом для ЄС та його провідних демократів об'єднатися навколо європейського бачення, яке відкидає грубий мажоритаризм популістів та їх вихід за закриті національні кордони. Якщо Європа хоче захищати ліберальну демократію, вона має зміцнити європейські

інституції та притягнути до відповідальності ренегатів. Незважаючи на те, що гнучкість ЄС нібито тримала блок разом, підхід «згинай, але не ламай» тепер досяг своїх меж. Настав час зміцнити союз.

Коли ми згадуємо про Україну, як одну з аналізованих країн то тут варто розуміти, що прогрес в Україні після революції 2014 року не був таким значущим, як цього хотілося б реформаторам в країні чи міжнародній спільноті. Корупція все ще пронизує державу, і зрозуміло, що політичної волі верхівки уряду було недостатньо, щоб демонтувати стару систему. Вторгнення Росії на Схід України та незаконна анексія Криму підірвали економіку України та отруїли її політику, надаючи чиновникам чимало виправдань для уповільнення чи уникнення великих реформ. Але все ж відбулися значні зміни. Пристрасні та професійні групи громадянського суспільства продовжують чинити тиск на уряд за підтримки Сполучених Штатів, Європейського Союзу та Міжнародного валютного фонду. У 2016 році парламент ухвалив широкі судові реформи, включно з пунктами, які вимагали конституційних змін, і запровадив комплексну антикорупційну базу за зразком найкращої практики ЄС. Великий проект децентралізації, який передбачає об'єднання органів місцевого самоврядування в більші суб'єкти, почав давати вплив у формі більш ефективного та кращого місцевого самоврядування. Перетворити державу — справа не маленька. Україна мала інші можливості і зазнала невдачі, особливо після Помаранчевої революції. Різним цей час відрізняє відчайдушна ситуація в Україні: захоплення Росією Криму та вторгнення на Схід України змушують державу повністю переорієнтувати свою економіку та суспільство на ЄС. Конкуренція на європейському ринку вимагає набагато вищого рівня ефективності, жорсткішого регулювання та кращого верховенства права, ніж це було необхідно для торгівлі з Росією. Поки міжнародні партнери України залишатимуться чіткими щодо фундаментальних принципів, які призведуть до успіху, і продовжують підтримувати зміни як короткостроковими, так і

довгостроковими стимулами, у країни не буде іншого вибору, окрім як продовжувати великі реформи.

Наступний звіт, виданий тією ж організацією «Дім свободи», який ми будемо аналізувати, датується 2018 роком і називається «Протистояння ілібералізму». Основною ідеєю цього року стало те, що зневага до незалежних інститутів та відкритого обговорення укорінилася від Центральної Європи до Азії. У ЄС та США залишається мало часу, щоб протистояти антидемократичній реакції. [52]

У 2017 році антилібералізм зарекомендував себе як нова норма в регіоні, що тягнеться від Центральної Європи до Азії. У Центральній Європі уряди, які зневажають незалежні інститути та прагнуть об'єднати правлячу партію з державою, більше не є винятком. Знищення судової системи в Польщі показало, як мало гарантій існує навіть у самому серці Європейського Союзу проти рішучого уряду, який ігнорує політичні та конституційні норми. Але нелібералізм поширився далеко за межі Польщі чи Угорщини. Члени уряду та президенти майже в усіх країнах, що входять до зони дії програми «Nations in transit», в даний час регулярно таврують неурядові організації (НУО) та незалежні засоби масової інформації як агентів, які служать іноземним інтересам та завдають шкоди нації. Спроби політиків делегітимувати всі критичні голоси передують законодавчі зусилля щодо усунення системи стримувань та противаг.

«Ілібералізм» — це не зневажливе кодове слово для «політики, з якою ми не згодні». Це ідеологічна позиція, яка відкидає необхідність незалежних інститутів як засобів контролю уряду та відкидає ідею законної незгоди у громадській сфері. [52]

Версія нелібералізму, що укорінилася в Центральній Європі, відрізняється від насильницького авторитаризму, що переважає в євразійській половині зони охоплення. У цьому новому неліберальному середовищі

громадяни зможуть виходити на акції протесту, створювати НУО, публікувати статті новин або робити критичні зауваження в соціальних мережах, не ризикуючи зазнати фізичного насильства або тривалих тюремних термінів. Але така діяльність піддасть їх нав'язливим урядовим перевіркам та гучним нападкам у державних та пов'язаних з урядом ЗМІ і навіть дискримінації при прийомі на роботу в країнах, де зв'язки з правлячою партією стають економічною необхідністю.

У багатьох країнах регіону «Nations in Transit» найважливіша політична постать або не займає виборної посади, або править з посади, що значно поступається його реальному статусу. Неформальна влада підриває інститути, покликані прояснити повноваження та обов'язки тих, хто керує державою. Це робить реальне прийняття рішень недоступним для виборців, журналістів та самого закону. Неформальна влада набуває різних форм у різних умовах. У багатьох країнах є потужні бізнес-магнати або начальники служб безпеки, які мають величезний вплив на політику. Але в усіх наступних восьми країнах є особливо помітні особи з неформальною владою, яка набагато перевищує їхні мандати:

- У Польщі голова правлячої партії «Право і справедливість» (ПіС) Ярослав Качинський офіційно діє як простий член парламенту, не очолюючи комітети та не володіючи особливими повноваженнями. Але його фактичне домінування настільки широко відоме, що існує популярний комедійний серіал «Вуха голови» про політичних наречених, які відвідують його офіс.

- У Сербії минулого року Олександр Вучич підірвав інститути, зробивши маневр, відомий під шаховим терміном «рокування», який прославив Володимир Путін, який неодноразово переходив із прем'єр-міністра до президентства в Росії. У парламентській системі Сербії прем'єр-міністр є найвпливовішою виконавчою владою. Але став президентом, Вучич особисто обрав собі наступника на посаді прем'єр-міністра і продовжує керувати повсякденними справами країни з кабінету президента, всупереч конституції.

- У Чорногорії Міло Джуканович був або прем'єр-міністром, або президентом з 1991 по 2016 рік, перериваючись лише двома короткими відставками. Востаннє він залишав посаду прем'єр-міністра після того, як його Демократична партія соціалістів (ДПС) виграла загальні вибори 2016 року, поступившись опозиції, але поширена думка, що він є силою, яка стоїть за тронем його близького союзника з ДПС і нинішнього прем'єр-міністра. Міністр Душко Маркович.

- У Молдові олігарх Володимир Плахотнюк настільки непопулярний, що протестувальники увірвалися до парламенту у січні 2016 року, щоб завадити одному з його довірених осіб стати прем'єр-міністром. Сам Плахотнюк є головою Демократичної партії Молдови (ДПМ), що у поєднанні з його приватним багатством та холдингами у ЗМІ дозволяє йому керувати не лише своєю партією, а й значною частиною опозиції.

- У Румунії лідер Соціал-демократичної партії (СДП) Лівіу Драгня висунув свого третього кандидата на пост прем'єр-міністра за рік; новий призначенець, Віоріка Дансіле, не має великого досвіду, але родом із того ж регіону, Телеорман, що й Драгня. Лідер СДП не може сам обіймати цю посаду через судимість, пов'язану з корупцією, хоча його партія старанно працювала над пом'якшенням антикорупційних законів та підривом їх дотримання з того часу, як повернулася до влади наприкінці 2016 року.

- У Грузії мільярдер Бідзіна Іванішвілі пішов з поста прем'єр-міністра через рік у 2013 році, але він зберігає контроль над правлячою партією «Грузинська мрія», де співробітники його компанії займають найвищі посади. Політична помста Іванішвілі та плани розвитку столиці Тбілісі продовжують нависати над грузинською політикою.

- У Киргизстані Алмазбек Атамбаєв пішов з посади президента через обмеження терміну повноважень у 2017 році, але перед виборами використав судову систему для арешту та ув'язнення противників обраного ним

наступника. Очікується, що він збереже політичне панування через правлячу Соціал-демократичну партію Киргизстану (СДПК).

- У Вірменії президент Серж Саргсян повинен вирішити, чи уникнути влади у зв'язку з переходом країни до парламентської моделі, перейти на посаду прем'єр-міністра або неформально керувати країною як лідер Республіканської партії Вірменії.

Загалом, підсумовуючи результати трансформацій, та тих змін, що відбувались упродовж 2018 року, індекси вказують на те, що 5 країн залишились нейтральними, тобто залишились з тим ж рейтингом, що і минулого це такі країни як Азербайджан, Білорусь, Молдова, Туркменістан та Словаччина. Такі країни як Естонія, Албанія, Косово, Узбекистан та Македонія, хоч і не надто ефективно, однак все ж покращили свій рейтинг, і трансформація цього року у них пройшла успішно, у напрямку демократизації режиму. Відповідно усі інші країни, а тобто 19 з 29 аналізованих у даному звіті країн охарактеризувались погіршенням свого рейтингу, зменшенням демократичності, у різній мірі. Таким чином, можна стверджувати, що загальна тенденція, спільна риса для більшості країн у 2018 році, як і в попередньому 2017 полягає у погіршенні демократичних інститутів, трансформації у негативному векторі.

Наступний аналізований рік – 2019, однак, за цей період «Дім Свободи» не опублікував повноцінного звіту, проте описав деякі зміни в конкретних, значущих країнах, де зміни мали чіткий результат. Власне до переліку країн, які все ж були описані в 2019 році входять наступні: Вірменія, Боснія та Герцоговина, Естонія, Грузія, Угорщина, Косово, Киргизстан, Латвія, Литва, Македонія, Молдова, Чорногорія, Польща, Румунія, Росія, Сербія, Словаччина та Україна. Інших 11 країн описані не були. [47]

Розглядаючи вищезгадані країни тенденція до спаду рівня демократичності можна прослідкувати у більшості країн. Таким чином у 14 з

18 описаних країн рейтинг знизився, тоді коли лише 3 країни показали покращення, і лише одна країна – Україна, за середнім показником залишилась нейтральною, показавши за певними показниками покращення і за іншими – погіршення.

У 2020 році відповідно до звіту «Дому Свободи», що отримав назву «Відмова від демократичного фасаду» можна також говорити про погіршення рівня демократичності. Основна ідея полягала у тому, що все більша кількість лідерів у всьому світі втратила навіть імітацію гри за правилами демократії. [28]

У міру того, як демократичний консенсус порядку після закінчення холодної війни поступився місцем суперництва великих держав і переслідування особистих інтересів, ці політики перестали ховатися за фасадом номінальної поступливості. Вони відкрито нападають на демократичні інститути і намагаються покінчити з усіма перешкодами для їхньої влади. У регіоні, що тягнеться від Центральної Європи до Центральної Азії, це зрушення прискорило атаки на незалежність судової влади, загрози громадянському суспільству та ЗМІ, маніпулювання виборчими рамками та спустошення парламентів, які більше не виконують свою роль центрів політичних дебати та нагляду за виконавчою владою.

Антидемократичні лідери в регіоні продовжують на словах підтримувати скелетний, мажоритарний елемент демократії, стверджуючи, що вони діють згідно з волею народу, але роблять це лише для того, щоб виправдати концентрацію своєї влади та ескалацію порушень політичних прав та цивільних прав. волі. Ці події сприяли приголомшливому демократичному краху у 29 країнах, охоплених організацією «Країни транзиту». Сьогодні у регіоні менше демократій, ніж будь-коли з моменту випуску річного звіту 1995 року. Ерозія зробила громадян особливо вразливими для подальших порушень прав та захоплення влади, пов'язаних із пандемією коронавірусу. [28]

Цікавим при розгляді звіту за цей рік є приклад Польщі. У 2020 році вона переступила з консолідованої демократії, до напівконсолідованої. Цей випадок є показовим, оскільки Угорщина, Сербія та Чорногорія цього року також вийшли з групи демократій та стали перехідними/гібридними режимами.

Вірменія та Україна, причому перша з них досягла найбільшого дворічного покращення, коли-небудь зареєстрованого в «Країнах транзиту». Прем'єр-міністр Вірменії Нікол Пашинян та президент України Володимир Зеленський тепер зіштовхнуться із важким завданням управління очікуваннями, підтримки довіри та реструктуризації корумпованих систем без порушення демократичних норм. Минулого року також стався перелом у моделі олігархічного правління у Молдові та поступовий прогрес у Північній Македонії та Косово. Окремо виникають нові протестні рухи, які часто зосереджені на екологічних проблемах, які заповнюють політичну порожнечу в країнах від Центральної Азії до Балкан. Разом з активістами громадянського суспільства, відданими боротьбі з корупцією та прозорістю, учасники екологічних кампаній досягли низки успіхів, продемонструвавши незмінну привабливість та доведену ефективність демократичних методів. У цьому контексті відповідь на пандемію COVID-19, ймовірно, створить новий імпульс для активності та підштовхне тактичні інновації для подолання обмежень на збори. Ймовірно, не випадково, що Центральна Європа та Балкани, субрегіони, які досягли найшвидшого прогресу в показниках демократії за останні десятиліття, пережили найрізкіший спад у останні роки. Інститути, що лежать в основі демократії, потребують більшого, ніж консенсус еліти та виконання простих критеріїв розвитку — або, як сказав би Іван Кростев, часткове «наслідування». Їхня ефективність та стійкість залежать від участі активних громадян. Громадська участь у політичних справах була недостатньою у регіоні «Країни транзиту» протягом більшої частини історії звіту. Але є ознаки того, що це може змінитися. Щоб вижити у ворожому світі, демократія

повинна постійно захищатися та зміцнюватися її бенефіціарами. Це буде головним завданням жителів регіону, та й прихильників демократії у всьому світі, найближчими роками.

На основі тих проблем, що в переживають країни які описуються в рамках статистики «Nations in transit» можна виділити певні рекомендації, поради, які б звернули увагу на слабкі ланки в режимах певних країн і допомогли запобігти подальшому руху в сторону автократій. У першу чергу це передбачає «ЗМІЦНЕННЯ І ЗАХИСТ ОСНОВНИХ ЦІННОСТЕЙ»

1. Забезпечити, щоб політичні лідери своїми словами та діями просуvalи демократичні цінності та захист прав людини. COVID-19 різко продемонстрував важливість суспільної довіри до демократичних інститутів та обраних лідерів, оголивши слабкі сторони багатьох усталених демократій. Коли високопосадовці в таких країнах нападають на пресу, судову систему чи інші інституції, вони ще більше підривають віру в демократію у всьому світі. Політичні лідери повинні демонструвати повагу до основних норм усередині країни, дотримуючись відповідного внутрішнього законодавства та паралельних міжнародних стандартів у галузі прав людини, а також утримуючись від риторики, що суперечить цим стандартам.

2. Зробити просування демократії та прав людини пріоритетом у двосторонніх відносинах, зосередивши увагу та фінансування на країнах, що перебувають у критичному становищі. Хоча економічні угоди та фінансова допомога можуть дати поштовх співпраці та допомогти людям на місцях, дуже важливо включити до таких угод аспекти демократії та прав людини. Особливу увагу слід приділити країнам, які переживають значні зміни в управлінні, включаючи Вірменію та Україну, а також країнам на Балканах та Центральній Європі, які відкочуються назад.

У Центральній Європі поставити фінансування у залежність від пошани демократичних цінностей та просувати ключові галузі, пов'язані з верховенством закону та свободою ЗМІ.

На Балканах пріоритет віддається довгостроковому демократичному прогресу, а не короткостроковим політичним та економічним міркуванням.

В Україні підтримувати спільне, прозоре та підзвітне управління

У Вірменії вкладати значні кошти у програми, що підтримують верховенство закону та зміцнюють незалежні інститути, включаючи комплексні судові та поліцейські реформи.

3. Забезпечити верховенство правничий та судову систему у країнах ризику. Незалежна судова система є незамінним оплотом проти авторитарного захоплення владою. Але навіть у більш демократичних країнах, включених до списку «Країни транзиту», система правосуддя потерпає від політизації та корупції. Судові органи повинні продовжувати отримувати технічну юридичну допомогу, у тому числі ресурси для підвищення етики та підзвітності, тоді як демократичні уряди-партнери повинні уважно стежити та виступати проти нападів на суди у регіоні. Усі країни повинні дотримуватись контрольного списку Венеціанської комісії з питань верховенства права від 2016 року, в якому викладено основні елементи демократичної правової системи.

4. Підтримувати громадянське суспільство та масові рухи, що закликають до демократії. Демократичні уряди повинні відкрито та публічно підтримувати масові продемократичні рухи та реагувати на будь-які спроби придушити їх запровадженням цілеспрямованих санкцій, скороченням чи обумовленням іноземної допомоги та засудженням репресій у публічних заявах. Групи громадянського суспільства, громадські рухи, очолювані громадянами, та інші недержавні суб'єкти з демократичними програмами повинні отримувати технічну допомогу та навчання з таких питань, як

створення коаліцій та електорату, захист інтересів та засоби забезпечення як фізичної, так і цифрової безпеки.

Наступним наявним звітом «Дому Свободи» є звіт за 2021 рік, який має назву «Антидемократичний поворот», і уже з самої назви свідчить про те що тенденція до послаблення демократій, критики демократичних цінностей та інститутів, і в загальному погіршення політичних режимів в Східній Європі та Азії зберігається. Основною ідеєю цього звіту є те, що Атаки на демократичні інститути поширюються в Європі та Азії швидше, ніж будь-коли, і перетворюються на виклик самої демократії. [29]

Нинішні лідери та правлячі партії корумпують управління та поширюють антидемократичні методи по всьому регіону, що тягнеться від Центральної Європи до Центральної Азії. Ці дії мають опортуністичний характер, але часто маскуються ідеологічним порядком денним. І в міру того, як вони стають все більш поширеними, вони підживлюють погіршення умов, які будуть мати глобальні наслідки для справи людської свободи. Демократія ніколи не була єдиною грою в місті, але протягом більш ніж двох десятиліть після перехідних процесів, що поклали край холодній війні, лідери і політики продовжували на словах підтримувати демократичну модель. Проте за останнє десятиліття, в умовах ерозії ліберально-демократичного порядку та підйому авторитарної влади, ідея демократії як бажаної кінцевої точки почала втрачати актуальність у багатьох столицях. Неспроможність існуючих інститутів вирішити нагальні соціальні проблеми, зростаюча поляризація та зростаюча нерівність розпалили невпевненість і гнів, а неефективне управління основними демократіями пандемією COVID-19 надало додатковий корм тим, хто зацікавлений у використанні розчарування традиційних прихильників демократичного управління. У цей період змін і невдоволення антидемократичні лідери у регіоні почали перевизначати норми та переглядати межі прийнятної поведінки. Боротьба, яка почалася з «суверенної демократії» Володимира Путіна в середині 2000-х і продовжилася з

«неліберальною демократією» Віктора Орбана через десять років, розширилася, і форми правління, які явно не є демократичними, укорінюються. Антидемократичні політики також діляться досвідом і навчаються одна в одній, прискорюючи поворот до альтернатив. Країни всього регіону відвертаються від демократії або опиняються в пастці циклу невдач і часткового відновлення. У випуску «Nations in Transit» за 2021 рік, загалом 18 країн зазнали зниження своїх показників демократії; лише у 6 країнах показники покращилися, а у 5 країнах змін не відбулося. Це ознаменувало собою 17-й рік поспіль загального зниження кількості країн у транзиті, внаслідок чого кількість країн, позначених як демократичні, перебуває на найнижчому рівні за історію звіту.

Дві країни, Польща та Угорщина, вирізняються своїм безпрецедентним погіршенням демократичного стану за останнє десятиліття. Угорщина пережила найбільший спад, колись виміряний у «Країнах транзиту», різко впавши через два категоріальні кордони, щоб стати перехідним/гібридним режимом минулого року. Польща, як і раніше, належить до напівконсолідованої демократії, але її падіння за останні п'ять років було різкішим, ніж в Угорщині. Правлячі партії у Будапешті та Варшаві вже давно наслідують одна одну у придушенні судової автономії, незалежних ЗМІ, громадянського сектору та вразливих меншин. Проте останнім часом вони перейшли від нападів на ліберальні принципи, що лежать в основі демократії, до самостійного встановлення нових норм та відкритого поширення антидемократичних практик. Наприклад, угорська модель захоплення ЗМІ була відкрито прийнята урядами-однорідцями у регіоні. У Сербії президент Олександр Вучич та його Сербська прогресивна партія (СНР) контролювали поширення наклепницьких кампаній та проурядової пропаганди, що сприяло рішучій перемозі СНР на виборах та формуванню непередставницького парламенту у 2020 році. У Словенії прем'єр-міністр Янез Янша, який отримав вигоду з угорських інвестицій у словенську медіаіндустрію, підняв словесні

атаки на журналістів на новий рівень. Але цей антидемократичний процес навчання найбільш помітний у Польщі, де минулого року уряд використав державного енергетичного гіганта для придбання чотирьох п'ятих регіональних ЗМІ країни та оголосив про плани запровадити податок на рекламу, який позбавить і так хвору приватну аудиторію. медіа-сектор життєво важливих ресурсів. Обидва ці кроки були по суті вирвані зі сценарію правлячої партії Угорщини Фідес. Передача антидемократичних норм також мала місце з таких питань, як права ЛГБТ+ та аборти. У цих випадках правляча партія Польщі «Право і справедливість» (ПіС) лідирує, використовуючи ненависницьку риторику та мобілізуючи свою базу на боротьбу з тим, що вона називає «ЛГБТ та гендерною ідеологією». Після успіхів ПіС, у тому числі переобрання президента Анджея Дуди в 2020 році після гомофобної кампанії, уряд Угорщини також підняв нападки на співтовариство ЛГБТ+ на перше місце у своєму політичному порядку денному, поклавши край юридичному визнанню трансгендерів і внісши поправки до конституції. парами.

Укорінення та поширення антидемократичних норм та ідей не є новим явищем для ширшого регіону. Такі практики та інновації вже давно використовуються в Росії та її сусідах. За останнє десятиліття набули поширення закони про «іноземних агентів» для придушення громадянського суспільства, використання законодавства про екстремізм і боротьбу з тероризмом, щоб змусити замовкнути політичних опонентів, і створення маріонеткових організацій, які узаконюють авторитарні уряди та підтверджують їхній суверенітет. Але в Росії та інших країнах у східній частині регіону «Транзитні країни» ця тенденція помітно змінилася у бік поглиблення автократизації. Вперше в історії доповіді оцінка Росії за показником національно-демократичного управління досягла дна, відображаючи абсолютний контроль президента Путіна після фальсифікованого конституційного референдуму 2020 року та його злісні спроби змусити замовкнути незгодні. Замах на вбивство Олексія Навального

у 2020 році та його ув'язнення до сумнозвісної колонії цього року стало лише найяскравішою демонстрацією жорстокості режиму. Придушення протестів із безпрецедентною жорстокістю, розповсюдження закону про іноземних агентів практично на будь-якого громадянина, який бере участь у політичній діяльності, та плани щодо посилення державного контролю над інтернетом — усе це говорить про те, що Кремль боїться своїх критиків і сповнений рішучості забезпечити зрежисовану перемогу. на виборах восени 2021 року будь-якими коштами.

Так само в Білорусі жорстоке придушення протестів, що відбулися після фальсифікованих президентських виборів 2020 року, стало серйозною ескалацією для режиму Олександра Лукашенка. Після багатьох років репресій, що перемежувалися періодами дипломатичної відлиги, Лукашенко зіштовхнувся з хвилею опозиції, оскільки протестуючі з усіх верств суспільства об'єдналися навколо демократичного кандидата Світлани Тихановської. Проте, після кількох місяців масових арештів, побиття, тортур та тюремного ув'язнення десятків політичних ув'язнених бачення демократичнішої Білорусі тепер здається дедалі далеким.

Киргизстан, єдина країна в Центральній Азії, яка була досить близька до того, щоб вийти з категорії консолідованих авторитарних режимів, у 2020 році пережила насильницьке та незаконне захоплення влади політичним ізгоєм та колишнім ув'язненим, які мають зв'язки з організованою злочинністю. Підтвердження приходу Садира Жапарова на пост президента в січні 2021 року, навіть якщо його підтримає значна частина населення, сигналізує про повернення до правління сильної людини, і майбутні зміни до конституції, ймовірно, ще більше зміцнять його домінуюче становище. Мабуть, єдиною світлою плямою в Євразії була неймовірна стійкість громадянського суспільства перед занепадом демократії та пандемії коронавірусу. Організовані громадянські групи, спеціальні масові ініціативи та свідомі громадяни об'єднали свої зусилля, щоб заповнити порожнечу, залишену

державою у 2020 році. Це оголило масові провали управління автократичних режимів, надавши населенню таку необхідну допомогу та надію під час кризи.

Очевидно, враховуючи таку сильну тенденцію останніх років до погіршення демократичних інститутів і цінностей в аналізованих країнах, редактори щорічного звіту «Nations in Transit» дали певні рекомендації, стосовно того, яким чином можна боротись зі спадом рівня демократій, і вирішувати проблему зворотнього транзиту, а також щоб протистояти поширенню антидемократичних практик у Європі та Азії. Їхні рекомендації полягали у наступному:

Розширенню антидемократичного правління в Європі та Азії можна протидіяти шляхом співпраці та обміну інформацією між демократіями, а також їхньої повної участі у багатосторонніх інститутах. Сполучені Штати, ЄС та демократичні союзи повинні працювати над усуненням загрози, що походить від антидемократичної нормотворчості, і не допускати, щоб авторитарно налаштовані уряди ігнорували міжнародні зобов'язання та використовували у своїх інтересах міжнародні системи, включаючи ЄС та Організацію з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) . Демократії повинні проводити політику, яка ефективно протидіє поширенню антидемократичних практик, і мають вимагати одна одну відповідальності за дотримання демократичних ідеалів. Інвестуйте у незалежні вибори. Вільні та чесні вибори є наріжним каменем будь-якої демократії, і незалежні та прозорі виборчі процеси необхідні для створення конкурентного виборчого середовища та довіри громадян до чесності виборів. Проте політики по всьому регіону порушують правила, щоб ще більше зміцнити свій контроль над виборами, що ще більше ускладнює мирну передачу влади.

Робота США, ЄС та інших демократій з підтримки вільних та справедливих виборів у Європі та Азії має наголошувати на важливості неупередженого спостереження за виборами та зусиль щодо боротьби з дезінформацією

Крім того, враховуючи масштаби та вплив цифрової дезінформації та втручання у вибори в регіоні, ОБСЄ слід і надалі включати цифрове втручання у вибори у свою методологію спостереження за виборами, особливо у розділи, присвячені практиці довгострокового спостереження. Підтримуйте громадянське суспільство та масові рухи, які закликають до демократії. Мирні протестні рухи, що закликають до реформ, можуть сприяти довгостроковим демократичним змінам, але без міжнародної підтримки стикаються з великими труднощами, як показали жорстокі репресії проти протестувальників у Білорусі та Росії. Сполучені Штати, ЄС та інші демократичні уряди повинні відкрито та публічно підтримувати масові продемократичні рухи та реагувати на будь-які насильницькі репресії з боку влади цілеспрямованими санкціями, скороченням чи обумовленням іноземної допомоги та публічним засудженням. Демократії також мають бути готові вітати правозахисників, які стикаються із нападами, серйозними загрозами, незаконним затриманням чи іншими небезпеками через свою роботу. Групи громадянського суспільства, громадські рухи, очолювані громадянами, та інші недержавні суб'єкти з демократичними програмами повинні отримувати технічну допомогу та навчання з таких питань, як створення коаліцій та електорату, захист інтересів, а також фізична та цифрова безпека.

Підтримувати вільні та незалежні ЗМІ. Надання громадськості доступу до заснованої на фактах інформації про поточні події — один із найкращих способів боротьби з авторитарною владою. Це особливо важливо під час надзвичайних ситуацій і залишиться важливим, коли світ почне відновлюватись після пандемії коронавірусу. Уряди повинні надавати підтримку незалежним ЗМІ, у тому числі ЗМІ у вигнанні, наприклад, фінансову допомогу, технічну підтримку, навчання навичкам та наставництво. Закони повинні захищати вільний потік інформації, дозволяти журналістам доступ до обраних посадових осіб, дозволяти громадськості розміщувати запити щодо свободи інформації та захищати від державної монополії ЗМІ.

Сприяти міжнародним одноранговим обмінам. У світлі зростаючого авторитаризму та ескалації напруженості між демократіями та авторитарними режимами однорангові обміни мають вирішальне значення для зміцнення відносин між майбутніми лідерами. Культурні, освітні та професійні обміни допомагають налагодити взаєморозуміння та зміцнити партнерські відносини між країнами та пропонують майбутнім лідерам платформу для розробки спільних інноваційних стратегій для відображення нападів на демократію та наведення демократичної ерозії. Сполученим Штатам, ЄС та іншим демократіям слід збільшити інвестиції у такі програми, щоб дати можливість молодим лідерам зміцнювати демократичне управління у всьому світі. У Сполучених Штатах такі програми, як програма обміну майбутніми лідерами (FLEX) для старшокласників з Європи та Азії та програма стипендій молодих трансатлантичних лідерів інновацій (YTIIL) для підприємців-початківців з Європи, надали молодим людям важливі можливості для професійного розвитку та сприяли встановленню міцних позитивних відносин між потенційними майбутніми лідерами. Демократичні уряди також повинні допомагати фінансувати заходи, що об'єднують активістів та групи громадянського суспільства з різних країн, щоб вони могли обмінюватися стратегіями, інструментами та підходами.

Європейський союз повинен вжити термінових заходів, щоб покласти край атакам на демократію всередині союзу. Механізми верховенства закону ЄС слід використовувати стратегічно, комплексно та систематично, використовуючи всі доступні інструменти, включаючи заходи щодо порушення та моніторингу, а також фінансові санкції. Європейська комісія минулого року додала до бюджету ЄС механізм, який дозволяє ЄС утримувати фінансування для держав-членів, які не дотримуються верховенства закону. Польща та Угорщина подали скаргу до Європейського суду (ECJ) на цей новий механізм. Європейський суд повинен розглянути цю скаргу в прискореному порядку, а Європейська комісія має якнайшвидше запустити цей механізм

проти держав-членів, які не дотримуються вимог. Комісія також має забезпечити дотримання статті 260 Договору про функціонування Європейського Союзу (TFEU), який допускає фінансові санкції у випадках, коли держава-член не виконує рішення Європейського суду. Для розгляду статті 7, метою якої є покарання держав-членів, які порушують спільні цінності ЄС, шляхом припинення дії певних прав, гарантованих Договором про Європейський Союз (TEU), Європейська Рада має залишити на порядку денному Польщу та Угорщину та організувати як мінімум одне слухання на кожне головування у ЄС.

«Використовуйте адресні санкції як частину комплексної стратегії притягнення до відповідальності порушників прав людини та корумпованих чиновників. Цілеспрямовані санкції щодо осіб, які вчиняють кричущі порушення прав людини або великомасштабну корупцію, не є самостійним рішенням, а є потужним інструментом стримування шкідливої поведінки».

[29]

Демократії повинні розробити комплексні стратегії для застосування адресних санкцій у поєднанні з повним набором інструментів зовнішньої політики, щоб притягнути до відповідальності за міжнародні порушення прав людини та акти корупції. Коли це можливо, демократичні держави мають координувати свої зусилля щодо спільного накладення санкцій на винних для досягнення максимального ефекту. Нещодавні цілеспрямовані санкції, запроваджені спільно Сполученими Штатами, ЄС, Великою Британією та Канадою щодо чотирьох китайських чиновників та організації безпеки у зв'язку з масовим затриманням уйгурів та інших представників релігійних та етнічних меншин, мають бути зразком для багатосторонньої координації санкцій. для максимальної дії. Демократичні країни, в яких ще немає законів, що допускають цілеспрямовані санкції за порушення прав людини та акти корупції, повинні ввести їх у дію, а ті, в яких діють закони, мають забезпечити їхнє повне забезпечення ресурсами та дотриманням.

Останнім звітом, доступним на платформі аналітичного центру «Дому Свободи» є звіт за 2022 рік, який був опублікований нещодавно, і отримав назву «Від занепаду демократії до авторитарної агресії», де окрім очевидного продовження тенденції занепаду демократії в аналізованих країнах, чітко зрозумілим стає те, що мова ітиме про Російську агресію, її вторгнення в Україну і розв'язання повномасштабної війни, а отже і наслідки які від цього нестимуть всі аналізовані країни, і співвідношення того, яким чином війна вплинула на весь демократичний світ. [54]

Дана стаття розпочинається з наступних тверджень: «24 лютого президент Росії Володимир Путін розпочав жорстоке вторгнення в Україну. Ця війна, яка вже призвела до переміщення мільйонів людей і поставила під загрозу життя ще мільйонів, є екзистенційним викликом не лише суверенітету України, а й ліберальному міжнародному порядку. Це відбувається в той час, коли зірка ліберальної демократії згасла у 29 країнах, включених до «Країни транзиту». Цей випуск звіту, в якому оцінюються події 2021 року від Центральної Європи до Центральної Азії, означає 18-й рік поспіль занепаду демократії для регіону в цілому.» [54]

З самого початку, стає зрозумілим той факт, що тенденція занепаду демократії в аналізованих країнах, попри обрані для нашого дослідження 2017-2022 роки, триває вже 18 років, і 2022 стає певним піком цього процесу, оскільки війна, що її розпочала Росія, беззаперечно впливає не лише на автократизацію Росії, про що детальніше буде згадано у III розділі, але й має безпосередній вплив на становище демократичних інститутів в інших країнах в рамках аналізу «Nations in Transit», а також і на консолідовані Європейські демократії, як Німеччина чи Франція, які до цього списку не входять.

Цей рік також має й іншу особливість, оскільки цього року вперше у 21 столітті переважаючою формою правління у регіоні «Nations in Transit» став гібридний режим. Чотири демократії потрапили в цю сіру зону з початку безперервного періоду демократичного занепаду 2004 року: Угорщина,

Чорногорія, Північна Македонія та Сербія. У той же період три авторитарні режими досягли демократичних успіхів і поповнили ряди гібридних режимів: Молдова, Косово, а тепер і Вірменія, тобто це також можна визначити як певну нову тенденцію.

РОЗДІЛ III. Особливі риси трансформаційних процесів сучасності.

3.1 Особливості трансформації Росії, та її новий режим.

Як вже згадувалось раніше авторитарний розвиток країн, у яких трансформація політичних режимів відбувається не у напрямку демократизації, а в сторону автократизації, транзиту до авторитаризму, деякі країни наділи на себе маску демократії, тим самим ставши неоавторитарною. Зокрема це прослідковується при аналізі різних індексів, таких як вищезгадані Індекс Бретельсмана, та «Дому свободи», які визначають, зокрема режим у Росії як консолідований авторитарний, чи автократичний режим. Однак тут важливо зазначити той факт, що один з останніх опублікованих рейтингів країн у програмі «Дому Свободи» - «Nations in Transit» датується 2021 роком

Власне цей звіт за 2021 рік описує Росію наступним чином:

«Вперше в історії транзитних країн рейтинг національного демократичного управління в Росії опустився до найнижчої можливої позиції. Події 2020 року, у тому числі сфальсифікований референдум щодо конституції, який дозволив президенту Володимиру Путіну продовжити правління після 2024 року, та замах на вбивство лідера опозиції Олексія Навального, відображають політичну обстановку, в якій відсутні будь-які сліди демократичного характеру. Нещодавня хвиля репресивних дій Кремля, таких як несправедливий висновок Навального, жорстоке придушення загальнонаціональних протестів, що послідували за цим, і арешти опозиціонерів у Москві в березні 2021 року, демонструють, наскільки Путін почувається під загрозою через внутрішні події. Визнаючи, що його стосунки з громадськістю ослабли, Кремль вирішив відмовитися від фасаду «керованої демократії» і швидко переходить до стратегії масових репресій.» [29]

Поглиблення автократизації у Росії було поступовим, але неухильним. Путін прийшов до влади в період, що характеризується драматичними невдачами попередньої адміністрації Єльцина: війна, нестабільність та олігархія зіпсували її репутацію. Хоча репресивний характер путінського режиму був очевидним у перші роки його існування — суд над ЮКОСом, скасування прямих виборів губернаторів, закриття незалежних ЗМІ та утиск журналістів, а також відоме вбивство Ганни Політковської — соціальні, політичні та економічні справи стабілізувалися під його керівництвом. Навіть коли Путін встановив клептократичну систему заступництва, що захопила і спотворила демократичні інститути Росії, готовність суспільства до протестів знизилася. Проте терпимість простих росіян до антидемократичного ухилу їхнього уряду останнім часом ослабла. Нещодавні покращення рівня життя не встигають за різким зростанням на початку 2000-х років. Зростання ВВП на душу населення зупинилося, реальні наявні доходи населення впали, а предмети першої необхідності, такі як продукти харчування, стали дорожчими. Причини цього варіюються від впливу COVID-19 до санкцій Заходу, запроваджених після незаконної анексії Криму та вторгнення до Східного Донбасу в Україні. У міру того, як росіяни стикаються з економічними умовами, що погіршуються, корупція еліти, на яку звертають увагу такі хрестоносці, як Навальний, все більше стає предметом соціального роздратування.

Завдяки своїм розслідуванням корупції у вищих ешелонах влади та хитрому використанню соціальних мереж у своїй кампанії Навальний відвернувся від традиційного опозиційного нарративу про антидемократичну позицію Кремля та порушення прав людини. Навпаки, Навальний, завжди опортуністичний політик, прагнув оголити величезні масштаби корупції путінської епохи та показати зв'язок між погіршенням якості життя людей та державною підтримкою багатії еліти.

Оскільки дедалі більше росіян пов'язують свої повсякденні образи з корупцією Кремля, Путін, швидше за все, розглядатиме будь-яку незгоду як екзистенційну загрозу своєму подальшому правлінню. Отже, Кремль продемонстрував помітну зміну своєї реакції на вираження невдоволення, оскільки він бореться зі зміною суспільного настрою.

Донедавна у Росії, де протести відбуваються частіше, ніж прийнято вважати, залишався невеликий простір для альтернативних думок. Раніше Кремль уникав повсюдної кампанії репресій, натомість вибираючи, коли і де застосувати всю силу держави у відповідь на протести. Наприклад, масові протести проти пенсійної реформи у 2018 році були зустрінуті не жорсткими репресіями з боку поліції чи спецслужб, а частковим відкатом політики. У 2020 році протестувальники в північно-західній частині Архангельської області, які виступали проти небажаного проекту полігону і спочатку зіткнулися з силовою відповіддю поліції, здобули рідкісну перемогу над елітою і навіть побачили відставку свого губернатора, який виступає за звалище. Звичайно, є безліч свідчень жорстоких репресій проти акцій протесту, що одночасно проводилися.

Застосовуючи цю тактику виборчих репресій, Кремль використав закон як палицю проти тих, хто критикує Путіна та його продовження правління. Замість того, щоб просто оголосити поза законом інакомислення чи опозицію, Кремль спотворив свободу преси, виборчі процеси та верховенство закону у своїх авторитарних цілях. Завдяки цій поетапній стратегії Кремль риторично залишається «керованою демократією» щодо внутрішньої аудиторії. Проте в умовах зростаючого народного невдоволення — часто спрямованого проти самого Путіна — режим останнім часом віддає перевагу стратегії масових репресій, щоб зберегти свою владу. Громадянське суспільство, незалежні ЗМІ та політична опозиція відчували зміну репресивного характеру держави у 2021 році.

В ході ж сучасних подій, зокрема розгортання Росією повномасштабної війни проти України, і всіх наслідків, які потерпає російський народ, такі як обмеження свобод та прав громадянина, ми можемо характеризувати Росію як неототалітарний режим, Тому окрім вже згаданих форм політичних систем, потрібно виділяти нео-тоталітаризм як особливу, нову форму розвитку, чи його зворотнього процесу у ході трансформації політичної системи Росії, і давати визначення цьому поняттю.

Неототалітаризм — це система організації суспільства, що забезпечує максимальний рівень контролю над кожною людиною (у межах системи координат неототалітаризму — над особистістю). І якщо ми порівнюємо їх з тоталітарними системами минулого, що були сформовані на основі прямого і грубого примусу, форма цього тотального контролю у системі неототалітаризму досягається за допомогою інших, тонких інструментів, в першу чергу: нових соціальних інститутів, спеціально побудованих для цього; законодавства, що має тоталітарний вигляд, певний його зразок, але, тим не менш, прийняте цілком демократично; нові, високотехнологічні засоби та інші новітні технології маніпуляції людською свідомістю, зокрема символічні, культурні чи інформаційні.

Також варто розглянути і таке поняття як «неототалітарний менталітет», що характеризується як певний широкий культурний феномен, що впливає на різні виміри політики, економіки та комунікації. Це в першу чергу стосується великих груп індивідів і соціальних груп, що передбачають відмову від своєї позиції привілею, конкурентної переваги над тими, хто «по іншу сторону», хто віддалений, якщо не маргінальний чи відверто покірний. Але таке розуміння також передбачає і включає останніх, враховуючи, що їхня потреба в емансипації таїться в волі відмовитися від цього небажаного стану, використовуючи при цьому всі переваги, які тягне за собою неповноцінність. Іншими словами, коли ми говоримо про «неототалітарне» і його дію, то воно полягає в прагненні підтвердити власну точку зору, заволодівши точкою зору

іншого, у суперечливих форм поведінки, які простежують нові траєкторії для утвердження влади в розвинутих суспільствах.

Також можна розглянути спадок старої форми тоталітаризму і поставити запитання «Що залишилося від старих форм тоталітаризму?» який переслідував утопію повного ототожнення між обмеженою точкою зору – певної групи, партії, чи харизматичного лідера – і між колективною думкою? Основою цієї форми тоталітаризму був принцип виключення, що з використанням насильства нав'язував іншому індивіду доволі обмежений перелік можливих варіантів: від фізичного знищення, до відчуження, до безкомпромісного підпорядкування, що дозволяло йому продовжувати існувати на маргінесі системи. Іншими словами, це було тотальне заперечення особистості іншої людини, скасування, виключення того, що певним чином не зводилося й не уподібнювалося логіці панівної влади.

Власне, якщо старий тоталітаризм примусово виключав точку зору своїх підлеглих або ж опозиційних груп, то його переформулювання в рамках існуючих демократичних режимів нав'язувалося різним суб'єктам, які з різних причин потрапляли в категорію «інших». Таким чином відбувався своєрідний процес етичного очищення, що передбачав для цих груп відмову від найбільш проблемних рис власної ідентичності, щоб бути повністю прийнятими в системі-господарі. Тому необхідно було, щоб вони змінили свою волю, свою ідентичність, свій спосіб життя, щоб асимілювати їх до авторитарної узгодженості групи та панівної культури.

Але головною особливістю нинішнього російського режиму є те, що лідер при владі вже близько 20 років і, судячи з усього, протримається ще доволі довго, оскільки ймовірності його зміни, чи добровільної відмови від своєї влади не передбачається. Якщо переглянути статистику країн, де лідер перебуває при владі 20 чи більше років (розглядаючи всі країни від 1945 року), то лише 9 з них закінчилися добровільним відходом лідера, 15 випадків

закінчилися природною смертю лідера, а ще 12 — внаслідок насильницької зміни влади. У той же час 8 таких лідерів досі при владі.

Виходячи з цієї статистики, можна з упевненістю сказати, що якщо не буде революції чи перевороту в Росії, то з імовірністю більш ніж 50% Путін помре у своєму президентстві. А якщо розглянути тривалість життя його сім'ї (батько Путіна прожив 88 років, а його мати — 87 років) можна припустити, що у нас попереду ще приблизно 20 років його влади.

Значна кількість тих росіян, що підтримують «спеціальну військову операцію» Володимира Путіна в Україні, категорично відмовляються слухати будь-які аргументи, які б заперечували їхнє викривлене бачення світу. Це ознака суспільства, яке вже не авторитарне, а більшою мірою тоталітарне, оскільки приймає державну позицію як свою, без жодного власного осмислення.

Раніше, коли про Росію говорили з точки зору гібридного авторитаризму, а згодом і як цілком зрілого, консолідованого авторитарного режиму, можна було говорити і про ймовірність руху до демократичного транзиту, оскільки зберегались певні параметри необхідні для існування такого режиму. Однак, тепер після повного знищення громадянського суспільства та громадянського життя загалом, які є чи не ключовою ознакою і параметром демократичності суспільства, а також включаючи незалежні ЗМІ, та після «спецоперації» — безпрецедентної за своїми негативними наслідками — в авторитарній системі Путіна з'явилися елементи тоталітаризму, які більше не можна ігнорувати.

Ще до початку війни, котру Росія продовжує іменувати «спецоперацією» соціолог Лев Гудков визначав систему в Росії як «повторюваний тоталітаризм», тобто він говорив про те, що тоталітарна система що існувала раніше починає повторюватись, чи відроджуватись, таким чином пристосовуючись до системи сучасної Росії. Відповідно те що

відбулось з Росією в результаті 22-річного правління Путіна, можна сміливо називати «неототалітаризмом». Лев Гудков, однак, зважаючи на збереження певних осовних елементів авторитаризму, пропонує класифікувати цей режим терміном, який він називає «гібридний тоталітаризм».

У своїй книзі «Spin Dictators: The Changing Face of Tyranny in 21st Century» Деніел Трейсман і Сергій Гур'єв зазначали, що диктатори сьогодення більш схильні використовувати різні засоби маніпуляції свідомістю людей, зокрема використовуючи різні символи, транслуюючи їх через контрольовані ЗМІ, ніж на більш традиційні методи, такі як наприклад притаманні тоталітарним режимам 20 століття, репресії, особливо в масових масштабах. [57]

Більше того до конкретного моменту це також стосувалося і Путіна, однак у 2020-му році, коли російську конституцію було змінено таким чином, щоб дозволити йому залишатися при владі після його нинішнього терміну, а також у рік, коли лідера опозиції Олексія Навального було отруєно — стало чітко зрозуміло, що форма диктатури Путіна почала перетворюватись в щось більш безкомпромісне та репресивне. Путін, який під час пандемії відступив у свій бункер і ніколи не залишав його, стає все більш озлобленим і безжальним, як і його система, заснована на повному підкоренні політичного та економічного істеблішменту та мовчазній згоді мас. [56]

Тут можна звернутись до соціолога і філософа Ральфа Дарендорфа , на думку якого мовчазна згода більшості є однією з ключових ознак авторитаризму. У своїх працях він пише, що тих, хто відмовляється підкорятися, переслідують, замовчують, садять у в'язницю, іноді засилають, але держава, як правило, їх уже не вбиває.

Ті хто обирають колективне мовчання діють відповідно до певного роду неписаного суспільного договору згідно з яким держава забезпечує людям

базовий рівень добробуту чи стабільності, а звичайні люди відповідно утримуються від втручання у державні справи чи навіть від інтересу до них.

З 2014 року запезпечення цього благополуччя було замінено чимось на кшталт «знову зробити Росію великою», однак від широкої громадськості й надалі вимагалось лише одне: триматися подалі від справ еліт. Але зрештою, де є центральна теза про велич держави, завжди буде мобілізація: на підтримку уряду і прапора, а тепер, як виявляється, на підтримку військових «подвигів».

Це та мобілізована модель, яку Дарендорф назвав тоталітарною: коли режими використовують повну мобілізацію кожної людини в ім'я якоїсь ідеології та в інтересах лідера чи невеликої правлячої кліки. Війна, як зазначав німецько-британський політолог, незмінно вбудована в такий режим як неминуча кульмінація його розвитку. Звичайно, для мобілізації потрібні штучно спровоковані кризи, які використовуються для консолідації влади.

Ще у 1950-х роках Збігнєв Бжезінський і Карл Фрідріх розробили теорію про тоталітарну диктатуру проти автократії. У їхньому розумінні ключовим елементом авторитаризму є певні заборони і розуміння того, чого люди не повинні робити, тоді як тоталітаризм охоплює ширше поняття оскільки передбачає як заборони, так і імперативи чи встановлену поведінку. Інакше кажучи, суб'єкти повинні знати не тільки те, що їм не варто робити, але й те, що вони зобов'язані робити за прямим розпорядженням держави. Тут важливі не лише репресії та контроль, а й мобілізація і без того покірних суспільних мас.

Очевидно, що елементи такої взаємодії між державою і громадянським чи у випадку росії масовим суспільством з'явилися більшою мірою після початку війни Росії в Україні. У такому випадку демобілізованого мовчання вже є недостатньо, а люди відповідно повинні все гучніше заявляти про свою підтримку режиму, чи то формуючи маленьких дітей у дитячих садках чи школах у формі літери Z, що є символом так званої «спецоперації», чи

проводячи в школах уроки боротьби з «фейковими новинами» про дії Росії, чи заохочуючи студентів і вчителів засуджувати один одного за будь-яке висловлювання протидії війні.

Публічні заклики президента Росії до «самоочищення» суспільства є повною мірою тоталітарною практикою, а не авторитарною. Так само і поділ населення на «патріотів» проти «національних зрадників» чи «п'ята колона». В інших випадках недостатньо просто сидіти в мовчазній згоді, потрібно говорити вголос. Необхідно продемонструвати лояльність, оскільки це є ознака доброго громадянина — вірніше, хорошого суб'єкта підпорядкування.

Інший дослідник, що описує трансформацію режиму у Росії Володимир Пастухов висловлюється, що путінська Росія на хорошому шляху до «кримінального неототалітаризму» з усіма його можливими атрибутами, включаючи терор і ГУЛАГ, також зазначає, що Росія можливо і матиме шанс стати демократією, однак лише через доволі тривалий період, протягом якого вона повинна лікуватись від цінностей, що роблять цей процес демократизації неможливим.

В інтерв'ю російській журналістці Наталії Галімовій з видання «Polit.ru», історик намагається протиставляти авторитаризм з одного боку, і тоталітаризм з неототалітаризмом з іншого, причому неототалітаризм, на його думку, є «злякисним переродженням» першого. тому що вони вимагають залучення мас до їхніх злочинів.

«В авторитарній державі, «потворні дії» здійснюються за мовчазною згодою, при пасивній неучасті населення» - зазначає Пастухов, тоді як «в тоталітарній державі «потворні дії» створюються за допомогою активної та ефективної участі мас», що відображає таку потребу держави у чіткій залежності її громадян від неї самої.

Він також стверджує, що «Путінська Росія» наполегливо працює над тим, щоб включити людей у політичний процес, зокрема, через такі речі, як

рух «Кримнаш», який має дуже сильне ідеологічне забарвлення і передбачає вплив на масову свідомість громадян, і це власне є ти фактором, що відрізняє нинішній режим від «Росії 90-х», коли людям було більшою мірою байдуже. до того, що робила держава і думала, що вона має імунітет від тоталітаризму.

Однак коли Пастухов говорить про ознаки тоталітаризму в сучасній Росії, від зазначає, що вони все ж існують в дуже ослабленому вигляді, порівняно із ти якими вони були раніше, проте тут варто гворити і про те, що процес трансформації до тоталітаризму вже запущено, і він набирає значних обертів, а отже ці ознаки тоталітаризму щоразу будуть укріплюватись і отримувати чітку форму і більши вплив, таким чином трансформуючи Росію в неототалітарний режим. Тому, він також вважає, що більш доречно і краще говорити не про тоталітаризм у Росії сьогодні, а скоріше про «неототалітаризм» і про те, що Росія на шляху, який веде від поганого до гіршого.

Він також зазначає, що якщо ніхто не втрутиться в політичний процес Росії, з прагненням зупинити тоталітарний вектор трансформації Росії, то «логічним кінцем» цього процесу буде створення закінченої тоталітарної держави з усіма її атрибутами, включаючи неотор і неоГУЛАГ», а також й інші «менші» ознаки тоталітаризму як до прикладу повністю контрольовані, закриті кордони.

Намагаючись заперечити можливість такого розвитку подій, історик також зазначає, що російська влада ймовірніше всього, не має жодних внутрішніх обмежень, щодо себе, не має існуючої противаги, опозиції, чи стримуючого фактору. Єдиним таким обмежуючим фактором можуть бути зовніші, а відповідно, коли мова йде про повноваження, і владу яку так прагне зберегти сьогоднішня правляча еліта, єдиним стримувачем є фактор зовнішнього середовища.

Також проводиться і певна паралель між 20-м століттям і 21-м, і в таому розрізі можна помітити, що сучасні росіяни, попри те, що мають інформацію про історичний досвід 20 століття і породжених ним тоталітарних режимів, не сильно відрізняються культурно, чи інтелектуально, і також піддаються тоталітарному впливу навіть сьогодні. Тому, підстав думати, що існує якась значна різниця між 20-м і 21-м століттям немає, тоталітаризм просто набуває інших форм, проявляючись як нео-тоталітаризм, намагаючись співіснувати, чи зароджуватись у більш демократизованому суспільстві, і з іншими інститутами

Цікавою є думка Пастухова і стосовно того, чи вплине зuboжіння росіян на державну владу, чи зможуть звичайні росіяни, що перебуватимуть за межею бідності втративши роботу і фінансові чи інші ресурси. Він вважає, що в Росії на відміну від Європи чи Америки, економічна ситуація слабо впливає на те, як люди будуть відноситись до влади, а отже протилежну думку про можливість «голодного бунту» він вважає хибною.

В продовження цієї думки, він зазначає, що ніякої кореляції між економічних становищем росіян і революцією в росії немає. Також додає, що, на його думку, революція чи державний переворот скоріш відбудеться у квітуцій Росії, аніж в тоталітарній Росії, прирівняній за статусом до Північної Кореї

Історик також припускає, що Путін переслідує ціль розширення авторитаризму в тій системі, що він створив, а відповідно тому, повертається до влади, а згодом намагається утримати її всіма можливими методами, зокрема і зміною конституції. Тут він згадує і більш ліберальну політику Медведєва, яка на його думку, не була сумінсою з збереженням впливу в одних руках, а відповідно Путін і його оточення вирішують, що потрібно повертати його до влади, аби продовжувати запровадження і посилення авторитарного правління.

Коли іде мова про перспективи Росії до зміни тоталітарного вектору на демократичний, і відповідно можливість Росії коли-небудь стати демократичною державою, то в даному дискурсі Пастухов зазначає що «вони теоретично можливі, але існуючий «кримінальний неототалітаризм» настільки жахливий, що перейти від нього до демократії в Росії неможливо.»

Він також додає, що єдиною можливою моделлю переходу росії від неототалітаризму до демократії є «гегелівський шлях», згідно з яким відбуватиметься перше «заперечення» а після нього друге. Під цими запереченнями він має на увазі, що на першому етапі Путіна повнен замінити той, хто живе за правилом порозуміння, а не за законом, відповідно другим спадкоємцем Російської влади вже повинен бути той хто житиме за законом, і передбачатиме закон найвищим критерієм співіснування громадян в державі. Оскільки на даний момент можна сказати, що президент=державна=закон, до моменту поки це не зміниться, а президент не стане першим гарантом і виконавцем закону, доти перехід Росії в демократичний транзит неможливий.

Цікавим моментом видається і те, що «спецоперація» як її називає російська влада, найбільшою мірою сприяла трансформації авторитарного режиму Росії в нео-тоталітарний. Пастухов додає, що подолати наслідки цієї війни і її вплив на трансформацію політичної системи буде набагато важче ніж вирішити саму війну.

Пастухов також зазначає, що визначивши політику Росії в такому напрямку, і обравши стратегію Путін, розв'язавши цю війну в черговий раз привів Росію в глухий кут, з якого важко вибратись, і найлегшим варіантом видається продовжувати обраний вектор розвитку у напрямку неототалітаризму та подальшої, ймовірної ізоляції.

Таким чином, можна припустити, що Росія в черговий раз зіткнеться з розривом історичної безперервності, іншими словами, з чимось, що може

прийняти форму революції чи державного перевороту і подальшої зміни влади.

Якщо говорити про визначення неототалітаризму, то Пастухов визначає його відмінно від, того визначення, що наводилось вище. Він визначає неототалітаризм як «злоякісну форму авторитаризму, його виродження, яке стало можливим у 20 столітті, коли, з одного боку, з'явилася масова особистість, а з іншого – виникли технології управління масовою свідомістю».

На його думку, основною відмінністю неототалітаризму від авторитаризму є їхня різниця в засобах, за допомогою яких маси стають виключеними з політичного процесу. У випадку авторитаризму засоби примітивні та очевидні і залишають у мас відчуття виключення та депресії.

Коли ж розглядається нео-тоталітаризм, то тут пастухов говорить про необхідність виділення нового «гіперактивного» стану у людей, оскільки тоталітаризм передбачав введення мас в активний стан. В такому випадку масам надається певна «ілюзія псевдоінтеграції» в політиці, коли маси мають можливість відчувати себе творцем і деміургом історії, хоча насправді вони не мають жодної ролі, окрім як інструменту тоталітарної влади.

Взагалі, з психологічної точки зору, людям неприємно визнавати себе жертвами маніпуляцій, у випадку ж нео-тоталітарної влади, ледь не масового гіпнозу, вони радше переконуватимуть себе та інших у тому, що вони самі прийняли таке рішення, хоча по факту такі думки були їм насаждені влади. Це легко прослідковується, якщо глянути на опитування звичайних російських перехожих. Зокрема, коли їх запитують, чи вони підтримують «спецоперацію» або ж Путіна, більшість із них скажуть, що підтримують, однак коли людей запитують, за що саме, відповісти вони уже не можуть, оскільки їхні позиції і думки, є не продуктом власної інтелектуальної обробки інформації, не продуктом власної свідомості, а насадженим владою нарративом. Відповідно це призводить до того, що режим в державі лише зміцнюється.

Пастухов також зазначає, що такі настрої у суспільстві можна підтримувати до конкретного моменту, поки вони не дійдуть до критичного рівня напруги і люди все ж не почнуть визнавати маніпулятивний вплив на свою свідомість. У такому випадку приходиться розуміння, що у війні не можливо перемогти весь світ, а відповідно існуватиме два варіанти розвитку подій, або ж програти як гітлерівська Німеччина, або ж перейти у режим мирного співіснування зі світом, і таким чином знизити рівень мобілізованої істерії.

Якщо такий варіант розвитку подій матиме місце бути, тоді варто говорити про проблему неототалітарної спадщини, що стане основним питанням в Росії. Взагалі, Росія. Як держава, що постійно мала історичний досвід авторитаризму, тоталітаризму, а тепер і нео-тоталітаризму, проходить важкий і страждальний шлях трансформації, який й надалі передбачатиме ймовірність повернення до історичного досвіду, до якого так звикло російське суспільство.

В першу чергу це пов'язано із тим, що передбачається розбудова громадянського суспільства, що було тотально знищено нео-тоталітарним режимом, з нуля. Це також передбачає очищення суспільного, політичного простору від «ідеологічного сміття», яке власне і буде тим наслідком нео-тоталітарного періоду.

Пастухов також зауважує, що нео-тоталітарний режим, матиме не лише наслідки у вигляді зруйнованої системи цінностей та ідеологічного сміття, але й має свої причини, і тут він вказує на програму «суверенної демократії» Путіна, як на основну причину розвитку нео-тоталітаризму і розгортання війни в Україні. Згідно з цією програмою передбачалось не повне руйнування демократичних інститутів, а лише їх нейтралізація.

Громадське суспільство та громадське обговорення, як таке, було повністю витіснено з поля масової інформації, ЗМІ були взяті під владний

контроль, як і вибори, суди, та інші сфери політичного та суспільного життя держави. Однак, навіть попри це, як зазначає Пастухов, суспільство в цілому залишилось живим, що може свідчити про те, що режим Путіна все ж іде проти тих, хто готовий певною мірою приймати демократію, а відповідно інституції такого суспільства були порушені.

Звідси виникає наступна проблема, яка полягає у тому, що чим більш деструктивною ставала владна політика, соціальні процеси, чим більше деградувала вертикаль влади, тим більше пропагандистській машині було необхідно поширювати свою пропаганду. На думку Пастухова це також стало причиною війни, і ознакою трансформації Росії в нео-тоталітарному векторі.

Війна стала необхідною умовою виживання авторитарного режиму, і почалася вона строго за сценарієм. Україна, звісно, стала приводом але далеко не причиною. Кремлю була необхідна війна, і він її створив, чим спричинив, трансформацію Росії з авторитарної в нео-тоталітарну, однак це викликало відмінний від очікуваного результат: в українську війну пішов один народ, а з неї вийшов зовсім інший».

Власне у цей момент виникає та сама псевдоінклюзивність, яка відрізняє тоталітаризм і нео-тоталітаризм від авторитаризму. Якщо раніше пересічний громадянин просто був вимушений терпіти цей режим, то тепер це стало його свідомим бажанням, його волевиявленням, чи об'єктом його пристрасті. А пристрасть, відповідно, не те, що можна так легко і раціонально подолати». Її може витіснити лише інша пристрасть.

Це стає реальною небезпекою для існуючого режиму, оскільки це означає, що політичний курс, що був обраний ним у момент кризи, тепер стає безальтернативним. Кремль, можливо, був би готовий продати Донбас заради визнання Заходом сфер впливу, або погодитись на якийсь інший альтернативний варіант але його нещодавно мобілізоване населення не є настільки прагматичним і, відповідно, якщо б правлячий режим захотів би змінити курс

руху, він не отримав б ані розуміння населення, ані його підтримки, а відповідно редим сам б себе знищив.

Підсумовуючи всі ознаки режиму сучасної Росії, можна впевнено сказати, що на даний момент не існує якоїсь загрози зліва від лібералів, чи демократів, основною загрозою сучасного нео-тоталітарного режиму ,є власне сам цей режим, який своїми вчинками, дотримуючись поточного курсу може й надалі існувати в певній формі, продовжуючи вектор розвитку в сторону поглиблення нео-тоталітарних ознак, однак при найманішій зміні цього курсу, він ризикує бути скинутий.

А отже президент Путін не може дозволити собі певного маневрування, оскільки він може йти лише вперед за визначеним курсом від однієї перемоги до іншої, до того моменту поки не програє. А відповідно коли це станеться, рано чи пізно, є лише питанням часу, однак в такому випадку Росією пройде змелетрус різких і важких змін, з усіма можливими, жахливими наслідками.

3.2 Особливості трансформації Косово як феномену успішного транзиту.

Для того, аби зрозуміти особливість трансформаційного процесу Косово, і чому його можна визначати як феномен, варто для початку звернутись до історії становлення цієї держави. Як відомо, унаслідок війни між Албанією та Сербією у 1999 році, території сучасного Косово були передані під особливий контроль ООН, хоча юридично залишались у складі Сербії, як її автономна частина. Однак згодом у 2008 році, односторонньо, Косово вирішило проголосити свою незалежність, і почало формування власної повноцінної держави. Власне на той період Косово в рамках аналізу «Дому Свободи» визначалось як авторитарний режим, хоча поруч із цим, з перших

доступних звітів цієї організації, Косово завжди визначалось, як та країна яка подає великі надії.

Якщо взяти до уваги звіт 2009 то Косово там описується наступним чином: «Більшість балканських країн залишалися стабільними, тоді як Косово, здобувши незалежність і визнання значної частини міжнародного співтовариства, взяло на себе функції національного управління та подавало надії щодо реформ.» [53]

Проголошення незалежності Косово у лютому 2008 року та подальше визнання його деякими його сусідами, Сполученими Штатами та більшістю країн Європейського Союзу стало центральною подією року на Балканах. Внутрішні установи, які беруть на себе функції управління від Місії Організації Об'єднаних Націй у Косово (МООНК), продемонстрували певний потенціал та перспективні результати, що гарантують покращення показника демократії в Косово. Декларація незалежності Косово зачепила Сербію за живе.

Тут важливим є і той факт, що оцінка демократії в Сербії залишилася незмінною, як і в Албанії, Македонії та Чорногорії. Більшість Південно-Східної Європи тримається стабільно, незважаючи на складну міжнародну ситуацію, економічну кризу та складні внутрішні обставини (такі як чотиримісячний бойкот парламенту Чорногорії опозицією), що можна розглядати як нейтальний розвиток у важкий рік. Тобто новостворене Косово, з перших днів свого існування почало проявляти кращі результати ніж країни-сусіди, і зокрема Сербія, автономною частиною якої було Косово.

Якщо ж звертатись до періоду, який ми аналізували раніше, а саме 2017-2022 роки, то тут ми також можемо спостерігати позитивний результат Косово. Попри загальну тенденцію до занепаду демократичних цінностей та інститутів в країнах транзитного характеру, Косово усі роки показувало ріст, навіть у ті роки, коли такий результат був у всього 3-4 країн. Таким чином ми

можемо говорити про те, що Косово та його транзит справді можна визначати як феномен успішної демократизації, в реаліях зворотніх тенденцій в інших країнах.

Власне тут варто детальніше розглянути деякі щорічні звіти «Дому Свободи» з 2017 по 2022 рік. Власне коли ми беремо до уваги звіт за 2017 рік, який уже був вище згаданий, то тут можна виділити наступні важливі твердження стосовно демократизації Косово:

«У 2017 році у Косові відбулися невеликі покращення у судовій системі, незалежних ЗМІ та корупції. Проте системних змін не відбулося, і політичні діячі демонструють авторитарні тенденції. Конституційно-правова база, що забезпечує позитивну дискримінацію в представництві національних меншин, а також різноманітність політичної сцени Косово роблять практично неможливою концентрацію влади. Проте серія прослуховування 2011 року, що просочилася в 2016 році, підтвердила, що силові структури в Косові залишаються неформальними та зовнішніми щодо державної системи.» [46]

Однак Рейтинг Independent Media покращився з 2,75 до 3,00 у зв'язку з посиленням впливу преси та покращенням того, як влада реагує на погрози на адресу журналістів. Рейтинг судової системи та незалежності підвищився з 2,25 до 2,50 завдяки структурним змінам, що призвели до більшої незалежності судової та прокурорської рад. Рейтинг корупції покращився з 2,00 до 2,25 за рахунок змін у правовій базі, притягнення до кримінальної відповідальності у резонансних справах та загального підвищення обізнаності громадськості. Тобто позитивні зміни у Косово продовжують відбуватись і рейтинги ростуть.

Протягом року громадянське суспільство та ЗМІ об'єднали свої зусилля, вимагаючи відповідальності, борючись із корупцією та викриваючи правопорушення з боку державних посадових осіб. Звіти про розслідування, опубліковані «Insajderi», та документальні фільми, опубліковані «Gazeta

Express», обидва онлайн-ЗМІ, продемонстрували силу ЗМІ, а також свободу Інтернету, який у Косові залишається нерегульованим. Загрози щодо журналістів продовжують залишатися серйозною проблемою, хоча у 2016 році влада досягла значного прогресу у визначенні пріоритетності та розгляді таких справ.

Місцевому самоврядуванню в Косові, як і раніше, не вистачає ресурсів та фінансування. Асоціація/Спільнота муніципалітетів із сербською більшістю, орган, який потенційно дозволить косовським сербам координувати свої місцеві органи влади, ще не була створена на кінець року. Його реалізація була відкладена через ускладнення у діалозі Косово з Сербією за сприяння ЄС.

Наступним аналізованим роком є 2018, і тут власне не відбувається жодних змін в трансформації Косово, і воно продовжує успішних демократичний транзит, показуючи хороші зрушення та результати в різних рейтингах.

Найбільшим прогресом згідно звіту у 2018 році щодо судової системи стало створення в Гаазі спеціалізованих палат під егідою косовського законодавства, незважаючи на сильний опір з боку різних учасників політичного спектру та всередині нового уряду. Однак наприкінці року суд, метою якого є розслідування та судове переслідування потенційних військових злочинів, скоєних у період з 1999 по 2011 рік, піддався нападкам з боку низки депутатів парламенту за підтримки президента та урядом, що викликає сумніви у відданості Косово справедливості та верховенству закону.

Були деякі покращення у виборчих процесах та громадянському суспільстві, а боротьба з корупцією застоїлася через відсутність політичної волі. Незважаючи на напівавторитарні спокуси і кооптацію адміністрації, що завжди існували зовнішніми інтересами, існуюча

конституційно-правова база продовжувала забезпечувати гарантії проти прямої концентрації влади.

Рейтинг виборчого процесу покращився з 3,25 до 3,50 завдяки покращенню роботи Центральної виборчої комісії з проведення двох виборчих кампаній без серйозних інцидентів та ефективному наданню адекватних засобів правового захисту. [36]

Як вже згадувалось у II розділі, у 2019 році «Дім свободи» не випустив повноцінного звіту, а лише описав деякі важливі зміни в конкретних країнах. До переліку таких увійшло й Косово, відзначившись позитивними змінами у цьому році.

Оцінка громадянського суспільства покращилася з 4,25 до 4,50. У цьому році організації громадянського суспільства були значно активнішими у багатьох політичних процесах, консультуючи, серед іншого, з питань верховенства права, боротьби з корупцією, гендерної рівності та європейської інтеграції, а також реформи державного управління. Крім того, розширилися можливості НУО з моніторингу судової та прокурорської систем. Тим не менш, фінансова стабільність для організацій громадянського суспільства залишається проблемою, яка може стати ще гострішою, оскільки іноземні джерела фінансування поступово вичерпуються. [37]

Аналізуючи звіт за 2020 рік, також можна відзначити позитивні зміни для успішного демократичного транзиту Косово.

У 2019 році структура місцевих установ та адміністрації поступово покращувалася, хоча фінансування, як і раніше, було проблематичним через сильну залежність муніципалітетів від трансфертів від центрального уряду. Дострокові вибори відбулися у травні, коли чотири мери муніципалітетів із сербською більшістю подали у відставку через запровадження 100-відсоткового мита на імпорт із Сербії та Боснії та Герцеговини. Не дивно, що кандидати від партії «Сербський список» зрештою здобули перемогу у всіх

чотирьох муніципалітетах, продовживши панування партії у районах із сербською більшістю.

На всій території Косова було створено нові судові органи, що спеціалізуються виключно на розгляді справ про організовану злочинність, що посилило зусилля країни щодо забезпечення верховенства закону, незалежності судової системи та боротьби із захопленням держави. Проте, жодних конкретних ініціатив щодо боротьби з корупцією не було зроблено, а деякі існуючі закони про боротьбу з корупцією ще не повністю реалізовані. Судова система, як і раніше, має поганий послужний список обвинувальних вироків у справах про корупцію за участю високопосадовців, а ті історичні справи, які вже ведуться, практично застопорилися.

Хоча уряди, які змінювали один одного, просували такі ініціативи, як «Функціональний огляд сектору юстиції» та «Правосуддя 2020», як необхідні аспекти реформи системи правосуддя, вони не змогли систематично виявляти та усувати недоліки в секторі і часто навмисно невірно визначали основні проблеми. Вищезазначені ініціативи надали технічні рекомендації для судів та прокурорів, але не змогли вирішити невід'ємні аспекти особистої недоторканності, моралі та цінностей осіб, які обіймають керівні посади у судовій системі. Отже, обидві ініціативи відображають очевидну відсутність політичної волі до реформування та вдосконалення неспроможної судової системи Косово.

Однією з найбільших проблем для нового уряду у 2020 році буде відновлення діалогу між Косово та Сербією, а також необхідність зниження тарифів, запроваджених щодо Сербії та Боснії та Герцеговини. Важливою попередньою умовою для відновлення діалогу є скасування 100-відсоткового тарифу, як цього вимагають міжнародні гравці. Спільною передвиборчою обіцянкою ВР та ДЛК була заміна 100-відсоткового тарифу заходами взаємності. Очікується, що цей крок викличе більше протиріч, ніж готовності

із сербської сторони, що потенційно ускладнить будь-який новий початок діалогу між державами.

Рейтинг національного демократичного управління покращився з 2,50 до 2,75 у зв'язку зі поступкою влади правлячим урядом коаліції, яку очолює опозиція, після позачергових парламентських виборів у результаті попередньої відставки прем'єр-міністра.

Рейтинг незалежних ЗМІ покращився з 3,00 до 3,25, що відображає позитивну тенденцію до плюралізму в секторі зі зростанням різноманітності ЗМІ, а також збільшення донорського фінансування незалежних ЗМІ з метою підвищення медіаграмотності та протидії дезінформації. [38]

Передостаннім звітом є аналіз трансформаційних процесів 2021 року. Це єдиний рік, коли Косово показало негативний результат, погіршивши свій показник демократичності. Рейтинг національного демократичного управління знизився з 2,75 до 2,50 через неконституційний прихід до влади уряду прем'єр-міністра Авдулла Хоті у червні, а також дисфункції в парламенті, про що свідчить нездатність законодавців своєчасно розглянути закон про надзвичайне становище у зв'язку з COVID -19. В результаті показник демократії у Косові знизився з 3,18 до 3,14.

Цей рік у Косово був роком безнадійності, невизначеності та безперервних політичних криз та криз у галузі охорони здоров'я. За один рік у країні змінилося три уряди, відновлення косово-сербського діалогу та спірна угода про нормалізацію, досягнута урядом Сполучених Штатів, а також відставка президента Хашима Тачі через пред'явлення звинувачення у ймовірних військових злочинах за його участю, та інші лідери колишньої Армії визволення Косово.

Незадовільний послужний список Косово із засудженнями у гучних справах про корупцію, слабка боротьба з організованою злочинністю та обмежена конфіскація незаконних активів продовжували завдавати шкоди

зусиллям країни щодо забезпечення верховенства права та підривали довіру до неї за кордоном у цьому році. Уряд Хоті розпустив низку ініціатив, спрямованих на зміцнення незалежності судової системи Косово та боротьбу з корупцією. Так само уряд звільнив голову поліції, голову податкової адміністрації та виконувача обов'язків голови митниці через погану роботу. [39]

Власне останній рік, в рамках нашого аналізу, і доступних звітів аналітичного центру «Дім Свободи» є 2022. І він показує нам хороші результати, повертаючи Косово до позитивного демократичного транзиту і покращення індексів та рейтингів. Демократичні сили в Косово мобілізувалися на площах та біля виборчих скриньок, щоб витіснити корумповані чи авторитарні партії з посад влади.

Рейтинг національного демократичного управління покращився з 2,50 до 3,00 завдяки стабілізації керівництва Косова після дострокових парламентських та президентських виборів, проведення яких продемонструвало зростаючу політичну зрілість.

Рейтинг судової системи та незалежності покращився з 2,50 до 2,75 завдяки відновленню зусиль щодо реформування судової системи та вдосконалення операційної системи у секторі правосуддя.

В результаті показник демократії у Косові покращився з 3,14 до 3,25.

У цьому році національне управління в Косові покращилося завдяки стабілізації керівництва після дострокових виборів, проведення яких продемонструвало зростаючу політичну зрілість. Вибори були добре організовані, справедливі та прозорі, але, незважаючи на тривалий тиск з метою проведення виборчих реформ з боку ЄС, міжнародних організацій та громадянського суспільства, зусилля щодо усунення безлічі недоліків ні до чого не привели. Громадянське суспільство продовжувало робити свій внесок у розробку та реалізацію ключових політичних процесів, і активісти можуть

вільно висловлювати свою думку та критикувати без інституційного тиску. Журналісти продовжували ризикувати своєю безпекою під час виконання своїх професійних обов'язків, а установи не змогли забезпечити безпечне середовище або належний захист; Так само система правосуддя не готова вирішувати справи, пов'язані зі ЗМІ. Місцеві органи влади страждають від неефективності та слабкого фінансування, але місцеві вибори 2021 року були переважно чесними. Уряд розпочав численні ініціативи щодо покращення судової системи та неупередженості країни, а також відновив роботу над концепцією перевірки, проти якої різко заперечують органи самоврядування. Корупція залишається системною проблемою. [40]

Отже, підсумовуючи результати трансформації у Косово, можна з упевненістю стверджувати, що ця країна показує винятково хороші результати свого транзиту, обираючи напрямок демократизації. На сьогоднішній день Косово в індексі «Nations in Transit» визначається як гібридний чи перехідний режим, однак це не заперечує того факту, що результати демократизації в Косово є одними з найкращих та найстабільніших, попри те, що більшість інших аналізованих країн піддалися тенденції до погіршення демократичних інститутів, й загального занепаду демократії, а відповідно ми можемо характеризувати Косово і його транзит як особливий транзит в рамках дихотомії спільного та особливого в трансформаційних процесах сучасності.

Висновки

На мій погляд дослідження політичного процесу в рамках транзитологічної парадигми має масу реальних позитивних можливостей. По-перше, можна уявити хід політичного життя як постійно змінюваний процес соціального буття ідей, суспільних груп, інститутів, практик, які неможливо зафіксувати в категоріях статичності, оскільки політичний процес сам по собі – є явищем динамічним і передбачає широкий перелік можливостей і напрямків.

Транзитологія стала серйозним науковим напрямом, який пов'язує глобальні світові, довгострокові тенденції розвитку (економічного, соціально-політичного, інформаційного плану) і локальні процеси. При цьому з'явилася можливість не тільки розгляду загального процесу демократизації та його впливу на ситуацію в державах "недемократичних" або "перехідних", але і визначення чинників прояву тенденцій до глобалізації економічних відносин на даному рівні, посилення інформаційного впливу провідних держав світу, що володіють надзвичайно потужним потенціалом засобів масових комунікацій і т.д.

Побачивши коріння припинення демократичного транзиту, можна зробити висновок і для інших країн. Якщо влада не є зацікавленою в демократизації країни, або ж лібералізація держави не була проведена, то авторитаризм легко може повернутися назад. На прикладі Росії ми з'ясували причину нинішнього стану анти-демократичного транзиту в цій державі. Зміна режиму суспільством не може відбутися лише через те, що отримає тільки зміцнення авторитарного режиму, і подальше перетворення його в неототалітарний. Якщо еліта не зацікавлена в зміні, то вони відповідно і не відбудуться. Саме тому демократичні інститути в важливі моменти демократизації є слабкими перед лицем старого порядку. Якщо в країні в переломний момент були такі періоди, то в майбутньому ми побачимо авторитарну або ж неоавторитарну країну.

Незважаючи на всі відмінності, що можуть бути пов'язані з кількістю охоплених порівняльним аналізом країн, у них всеодно є не одна спільна риса. Зокрема такою рисою є спадщина комуністичної епохи, що безумовно є дуже значущим фактором у їх сьогоденному політичному житті і може й досі впливати на траєкторію їх розвитку, хоча діяти в свою чергу може по-різному - як на Заході і Сході цього регіону, так і в окремих державах. Про завершення транзиту (або трансформації) якщо і можна говорити, то лише стосовно декількох умовних «лідерів», які певною мірою наблизились до європейських демократій, проте все ще залишаються периферією Євросоюзу, а також і до «аутсайдерів», стосовно яких навряд чи буде правомірно вести мову, визначаючи будь-який розвиток взагалі. У більшості ж країн перехідні різноспрямовані процеси все ще тривають.

Загалом в ході нашого наукового дослідження ми намагались виконати визначені раніше завдання та мету, а саме, окреслили головні особливості та риси аналізованих держав на початковому етапі до трансформацій, визначили причини успіху чи невдач на шляху до демократизації у різних державах, провели порівняльний аналіз політичних режимів у різних транзитних державах, аналізуючи наслідки цих процесів, спрогнозували можливості реалізації переходу до демократії у конкретних державах, визначили основні тенденції у трансформаційних процесах сучасності в обраних країнах, та надали певні варіанти розвитку країн, сформуvalи поради, які б допомагали протіканню демократичного транзиту.

Отже, коли ми говоримо про спільні риси сучасних трансформаційних процесів в транзитних країнах, як одну з головних, також можна визначити тенденцію до зворотнього транзиту. Як видно з аналізу Дому Свободи, останні декілька років демократичні інститути зазнають значного тиску, рівень демократії знижується, демократичні принципи та цінності різко критикуються, в Європейських країнах, що розглядаються в рамках аналізу поширюється євроскептицизм, популізм, які беззаперечно впливають на рівень

демократизації країн. Загалом цей період можна описати як певну кризу демократії, враховуючи той факт, що з кожним роком кількість країн, що погіршують свої показники демократичності зростає.

Коли ж ми говоримо про особливі риси, то тут варто зазначити, що кожна з 29 аналізованих країн, має свої особливі, відмінні риси, що в першу чергу може пояснюватись різними геополітичними, історичними, етнографічними факторами, однак в рамках нашого наукового дослідження, головним завдання було знайти країни, трансформаційний процес який відбувається всупереч певним очікуванням та прогнозам науковців.

Якщо ми згадуємо про Росію, то у даному випадку ми говоримо про кардинальну відмінність трансформаційного процесу від усіх інших аналізованих країн. Попри визначення Росії як консолідованого авторитарного режиму, в рамках аналізу «Nations in Transit», ми визначаємо Росію як державу з нео-тоталітарним типом політичного режиму.

Серед ознак такого режиму та причин, характеристики політичного режиму Росії саме як нео-тоталітарного можна назвати такі фактори:

- По-перше, Росія перейняла на себе історичний спадок тоталітаризму від СРСР, і підлаштувавши історичний досвід під сучасні реалії стала нео-тоталітарною.
- По-друге, повне знищення громадянського суспільства, та громадянського життя загалом
- По-третє, тотальний контроль ЗМІ, створення «федеральних каналів», що транслюють кремлівську пропаганду, та визнання інших каналів, як «інагентів», чим по факту заперечується гласність та право на інакодумство.
- По-четверте, політичні переслідування, та політичний терор, що триває у Росії вже давно, однак ніколи не мав такого поширення, сьогодні досягає свого піку.

- По-п'яте, розширення повноважень президента, повна концентрація влади в одних руках, чому сприяла зміна конституції.

Якщо ми згадуємо про іншу, обрану для аналізу країну Косово, як особливий трансформаційний процес, то на даому прикладі, можна помітити як держава, пройшла свій шлях від невизнання свого суверенітету міжнародною спільнотою, іншими державами, від свого створення у 2008, з наявний авторитарним режимом, до гібридного режиму сьогодні.

Особливість трансформації політичної системи, політичного режиму в Косово, є його постійний рух у векторі демократизації інститутів та суспільства загалом. Щороку показники демократичності в даній країні покращуються, попри загальну тенденцію інших країн до зворотнього транзиту, та погіршення демократичності.

Таким чином, можна зазначити, що трансформаційні процеси в більшості аналізованих країн, можуть мати певні спільні риси, зокрема комуністичну спадщину, схожий історичний досвід, близьке вихідне положення політичного режиму, однак, в силу певних державних, суспільних, економічних особливостей, ці країни розвиваються по різному, показуючи різний напрямок своєї трансформації, як у сторону демократичності так і в напрямку зворотнього транзиту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арендт Х. Истоки тоталитаризма. ЦентрКом, 1996. 672 с.
2. Бубайер Ф. Мечты, реальность и цена мечтаний: заметки о сложном пути России к демократии // Ф. Бубайер. - М., 2000. - С.7-18.
3. Галкина Е.В. Демократия и гражданское общество (поиск оптимальных моделей и путей развития) // Государство и общество. - 2009. - № 4. - С.42-45.
4. Гельман В.Я. Трансформация в России: политический режим и демократическая оппозиция. М., 1999.
5. Даймонд Л. Прошла ли «третья волна» демократизации? // Полис. 1999. № 1.
6. Елизаров В. От авторитаризма к демократии: две модели // Pro et contra. 1998. №3.
7. Закария Ф. Подъем нелиберальной демократии // Открытая политика. - 1998. - № 9-10.
8. Карл Т.Л., Шмиттер Ф. Демократизация: Концепты, постулаты, гипотезы. Размышления по поводу применимости транзитологической парадигмы при изучении посткоммунистических трансформаций // Полис. 2004. № 2.
9. Карозерс Т. Конец парадигмы транзита // Политическая наука. — 2003.
10. Кроуч, К. Постдемократия - М. : Изд. дом Гос. ун-та - Высшей школы экономики, 2010. - 192 с.
11. Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах: сравнительное исследование. М., 1997..
12. Макаренко Б. И. Консолидации демократии: «детские болезни» постсоветских государств. — Политая. —2003.

13. Макаренко Б.И. (2008) «Посткоммунистические страны: некоторые итоги трансформации» // Полития.
14. Медушевский А.Н. - «Тенденции постсоветских политических режимов в свете новейшей волны конституционных поправок» // 2018
15. Мельвиль А. Ю. Демократические транзиты. Теоретико-методологические и прикладные аспекты. М., 1999.
16. Мельвиль А. Ю. Демократический транзит в России — сущностная неопределенность процесса и его результата, 1997.
17. Мельвиль А. Ю. О траекториях посткоммунистических трансформаций // Полис. 2004.
18. Никитченко А. Н. Транснационализация демократии (Третья волна демократизации в свете теорий международных отношений) // Полис. — 1996.
19. Пантин И. Посткоммунистическая демократия в России: основания и особенности // Вопросы философии. 1996. № 6.
20. Растоу Д.А. Переходы к демократии: попытка динамической модели // Полис. 1996. № 5.
21. Харитоновна О.Г. Генезис демократии (Попытка реконструкции логики транзитологических моделей) // Полис. 1995. С. 71--80.
22. Харпфер К.В. - Демократизация. М.: Изд-во ВШЭ, 2015
23. Цыганков А.П. Современные политические режимы: структура, типология, динамика, М, 1995. - 296 с.
24. Шмиттер Ф. Процесс демократического транзита и консолидации демократии // Полис. 1999. № 3.
25. Barile N. La mentalità neototalitaria. *La mentalità neototalitaria*. Milano, 2008.
URL: http://www.tecalibri.info/B/BARILE-N_mentalita.htm.

26. Beyme K., von. *Transition to Democracy in Eastern Europe*. N.Y., 1997.
27. Burawoy M. *Transition Without Transformation: Russia's Involuntary Road to Capitalism // East European Politics and Societies*. 2001. Vol. 15. № 2.
28. Csaky Z. Nations in transit 2020: dropping the democratic facade. *Freedom house*. 2020. P. 28. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-05/NIT_2020_FINAL_05062020.pdf.
29. Csaky Z. Nations in transit 2021: the antidemocratic turn. *Freedom house*. 2021. P. 28. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2021-04/NIT_2021_final_042321.pdf.
30. Diamond L. *Developing Democracy toward Consolidation*. — Baltimore; London, 1999.
31. Di Palma G. *To Craft Democracies An Essay on Democratic Transitions*. Los Angeles. California : California press, 1990. 214 p.
32. Gill G. *The Dynamics of Democratization. Elites, Civil Society and the Transition Process*. N.Y., 2000.
33. Haggard S., Kaufman R.R. *The Political Economy of Democratic Transitions*. Princeton, 1995.
34. Huntington S.P. *The Third Wave. Democratization in the Late Twenties Century*. — Norman, 1991.
35. Kolesnikov A. Putin's war has moved russia from authoritarianism to hybrid totalitarianism. *Carnegie Endowment for International peace*. URL: <https://carnegiemoscow.org/2022/04/19/putin-s-war-has-moved-russia-from-authoritarianism-to-hybrid-totalitarianism-pub-86921>.
36. Kosovo: Nations in transit 2018 country report. *Freedom House*. URL: <https://freedomhouse.org/country/kosovo/nations-transit/2018>.

37. Kosovo: Nations in transit 2019 country report. *Freedom House*.
URL: <https://freedomhouse.org/country/kosovo/nations-transit/2019>.
38. Kosovo: Nations in transit 2020 country report. *Freedom House*.
URL: <https://freedomhouse.org/country/kosovo/nations-transit/2020>.
39. Kosovo: Nations in transit 2021 country report. *Freedom House*.
URL: <https://freedomhouse.org/country/kosovo/nations-transit/2021>.
40. Kosovo: Nations in transit 2022 country report. *Freedom House*.
URL: <https://freedomhouse.org/country/kosovo/nations-transit/2022>.
41. Lipset S. M. *Political man: The social bases of politics*. Garden City, New York :
Doubleday & Company, 1960. 477 p.
42. Linz J., Stepan A. *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore,
1996.
43. Marples D.R. *Belarus. A-denationalized Nation*. — Amsterdam, 1999.
44. Moore B. *Social Origins of Dictatorship and Democracy*. — Boston, 1966.
45. Mueller K. *East European studies, neo-totalitarianism and social science theory*. *WZB berlin social science center*. 1997.
URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/50262/1/250911035.pdf>.
46. Nations in transit 2017: Kosovo. *Freedom House*.
URL: <https://freedomhouse.org/country/kosovo/nations-transit/2017>.
47. Nations in transit 2019. *Freedom house*. 2019. P. 9.
URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/202005/NIT_2019_FINAL_score_change_explanations.pdf.
48. Potter D., Goldblatt D., Kiloh M., Lewis P. (eds.). *Democratization*. —
Cambridge, 1997.

49. Rose R., Mishler W., Haerpfer C Democracy and Its Alternatives. Understanding Post-Communist Societies. Baltimore, 1998.
50. Rueschemeyer D., Stephens E., Stephens J. Capitalist Development and Democracy. — Cambridge, 1992.
51. Schenkkan N. Nations in transit 2017: the false promise of populism. *Freedom house*. 2017. P. 27. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/NIT2017_booklet_FINAL.pdf.
52. Schenkkan N. Nations in transit 2018: confronting illiberalism. *Freedom house*. 2018. P. 26. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/FH_NationsInTransit_Web_PDF_FINAL_2018_03_16.pdf.
53. Shkolnikov V. D. Nations in transit 2009: democracy's dark year. *Freedom house*. 2009. P. 9. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/NIT_2009_Overview_Essay.pdf.
54. Smeltzer M., Buyon N. Nations in transit 2022: from democratic decline to authoritarian aggression. *Freedom house*. 2022. P. 27. URL: *[ПОСИЛАННЯ](#)*.
55. The democratic transition process / Ed. by J. Kugler. Beverly Hills ; L., 1999.
56. The Guardian view on Russian dissent: a slide to totalitarianism. *The guardian*. 2022. 2 March. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2022/mar/02/the-guardian-view-on-russian-dissent-a-slide-to-totalitarianism>.
57. Treisman D., Guriev S. Spin Dictators: The Changing Face of Tyranny in 21st Century. Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 2022. 360 p.
58. Waldron-Moore P. Eastern Europe at the crossroads of democratic transition // Comparative polit. studies. Beverly Hills ; L., 1999. Vol. 32. № 1.

Додатки

Додаток А.

NATIONS IN TRANSIT 2017



| Regime Type | No. of countries |
|--|------------------|
| Consolidated Democracy (CD) | 7 |
| Semi-Consolidated Democracy (SCD) | 6 |
| Transitional Government or Hybrid Regime (T/H) | 7 |
| Semi-Consolidated Authoritarian Regime (SCA) | 1 |
| Consolidated Authoritarian Regime (CA) | 8 |
| Total | 29 |

The map reflects the findings of Freedom House's Nations in Transit 2017 survey, which assesses the status of democratic development in 29 countries from Central Europe to Central Asia during 2016. Freedom House introduced a Democracy Score—an average of each country's ratings on all of the indicators covered by Nations in Transit—beginning with the 2004 edition. The Democracy Score is designed to simplify analysis of the countries' overall progress or deterioration from year to year. Based on the Democracy Score and its scale of 1 to 7, Freedom House has defined the following regime types: Consolidated Democracy (1-3), Semi-Consolidated Democracy (3-4), Transitional Government/Hybrid Regime (4-5), Semi-Consolidated Authoritarian Regime (5-6), and Consolidated Authoritarian Regime (6-7).

Додаток Б.

NATIONS IN TRANSIT 2018



| Regime Type | No. of countries |
|--|------------------|
| Consolidated Democracy (CD) | 7 |
| Semi-Consolidated Democracy (SCD) | 6 |
| Transitional Government or Hybrid Regime (T/H) | 7 |
| Semi-Consolidated Authoritarian Regime (SCA) | 1 |
| Consolidated Authoritarian Regime (CA) | 8 |
| Total | 29 |

The map reflects the findings of Freedom House's Nations in Transit 2017 survey, which assesses the status of democratic development in 29 countries from Central Europe to Central Asia during 2016. Freedom House introduced a Democracy Score—an average of each country's ratings on all of the indicators covered by Nations in Transit—beginning with the 2004 edition. The Democracy Score is designed to simplify analysis of the countries' overall progress or deterioration from year to year. Based on the Democracy Score and its scale of 1 to 7, Freedom House has defined the following regime types: Consolidated Democracy (1-3), Semi-Consolidated Democracy (3-4), Transitional Government/Hybrid Regime (4-5), Semi-Consolidated Authoritarian Regime (5-6), and Consolidated Authoritarian Regime (6-7).

Додаток В.

NATIONS IN TRANSIT 2020

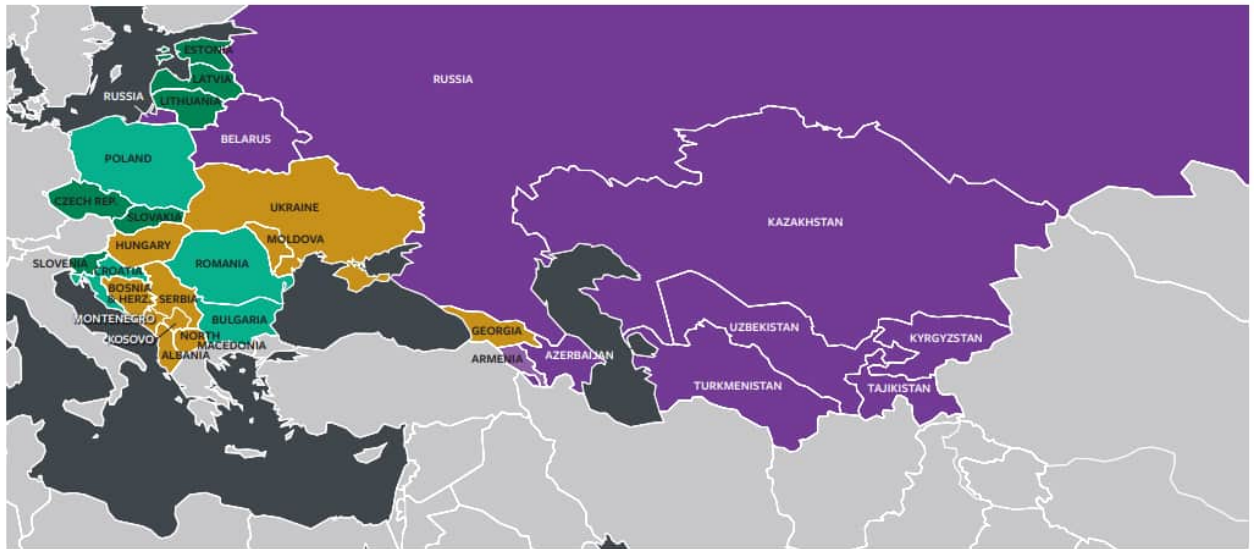


SURVEY FINDINGS

| Regime Type | Number of countries |
|--|---------------------|
| Consolidated Democracy (CD) | 6 |
| Semi-Consolidated Democracy (SCD) | 4 |
| Transitional Government or Hybrid Regime (T/H) | 10 |
| Semi-Consolidated Authoritarian Regime (SCA) | 1 |
| Consolidated Authoritarian Regime (CA) | 8 |
| Total | 29 |

Додаток Г.

NATIONS IN TRANSIT 2021



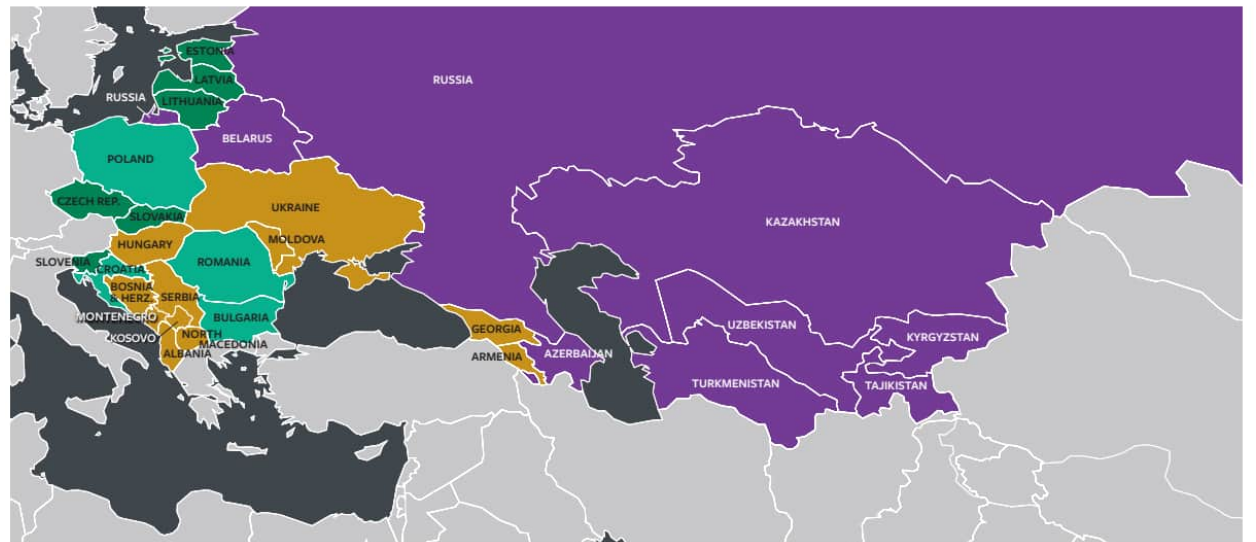
SURVEY FINDINGS

| Regime Type | Number of Countries |
|--|---------------------|
| Consolidated Democracy (CD) | 6 |
| Semi-Consolidated Democracy (SCD) | 4 |
| Transitional Government of Hybrid Regime (TGH) | 10 |
| Semi-Consolidated Authoritarian Regime (SCA) | 1 |
| Consolidated Authoritarian Regime (CA) | 8 |
| Total | 29 |

The map reflects the findings of Freedom House's Nations in Transit 2021 survey, which assessed the status of democratic development in 29 countries from Central Europe to Central Asia during 2020. Freedom House introduced a Democracy Score—an average of each country's ratings on all of the indicators covered by Nations in Transit—beginning with the 2004 edition. The Democracy Score is designed to simplify analysis of the countries' overall progress or deterioration from year to year. Based on the Democracy Score and its scale of 1 to 7, Freedom House has defined the following regime types: **Consolidated Authoritarian Regime (1.00–2.00)**, **Semi-Consolidated Authoritarian Regime (2.01–3.00)**, **Transitional/Hybrid Regime (3.01–4.00)**, **Semi-Consolidated Democracy (4.01–5.00)**, **Consolidated Democracy (5.01–7.00)**.

Додаток Г.

NATIONS IN TRANSIT 2022



SURVEY FINDINGS

| Regime Type | Number of Countries |
|--|---------------------|
| Consolidated Democracy (CD) | 6 |
| Semi-Consolidated Democracy (SCD) | 4 |
| Transitional Government of Hybrid Regime (TGH) | 11 |
| Semi-Consolidated Authoritarian Regime (SCA) | 0 |
| Consolidated Authoritarian Regime (CA) | 8 |
| Total | 29 |

The map reflects the findings of Freedom House's Nations in Transit 2022 survey, which assessed the status of democratic development in 29 countries from Central Europe to Central Asia during 2021. Freedom House introduced a Democracy Score—an average of each country's ratings on all of the indicators covered by Nations in Transit—beginning with the 2004 edition. The Democracy Score is designed to simplify analysis of the countries' overall progress or deterioration from year to year. Based on the Democracy Score and its scale of 1 to 7, Freedom House has defined the following regime types: **Consolidated Authoritarian Regime (1.00–2.00)**, **Semi-Consolidated Authoritarian Regime (2.01–3.00)**, **Transitional/Hybrid Regime (3.01–4.00)**, **Semi-Consolidated Democracy (4.01–5.00)**, **Consolidated Democracy (5.01–7.00)**.